DIKARBACKEN

Det kulturhistoriska landskapet söder om Krondiket i Falun
Kulturhistorisk utredning

Dalarnas museum

Dalarnas museums serie av rapporter: 26

DIKARBACKEN

Det kulturhistoriska landskapet söder om Krondiket i Falun

Kulturhistorisk utredning

Eva Carlsson, Greger Bennström, Lovisa Smedberg
Pär Karlsson

Dalarnas museums serie av rapporter: 26

Renritning: Greger Bennström och Eva Carlsson
Form: Eva Carlsson
Framsida: Delar av kulturlandskapet vid Nedre Dikarbacken. Fotograferat från norr, Greger Bennströmm

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023–76 55 00, fax 023–283 58, e-post info@dalarnasmuseum.se

Denna rapport har medfinansierats genom statsbidrag förmedlade av Länsstyrelsen i Dalarna.

© Lantmäteriet i2014/00618

© Dalarnas museum 2015
Tryck: Printeliten, Falun, 2015
ISSN 0348-2863
ISBN 978-91-87719-10-3

Innehåll

Bakgrund 6
Administrativa data 7
Dikarbacken och Kopparbergslagen 9
Bergsmännen och gruvan 9
Vattenkraften 10
Kopparframställningen 12
Lindbruk 13
Fornlämningar kring Dikarbacken 14
Dikarbacken under historisk tid 15
Ortnamn 16
Kamerala förhållanden 17
Markanvändningsanalys 19
Analys av historiska kartor 19
Metod 19
1600-talets landskap 20
1700-talets landskap 20
1800-talets landskap 21
1900-talets landskap 24
Skötseln under 1900-talets andra hälft 25
Inventering 26
Fältinventering 26
Resultat 27
Tolkning 28
Klassificering 32
Sammanfattande karaktäristik 34
Bebyggelseanalys Nedre Dikarbacken 37
Metod 37
Historik 37
Byggnadsbeskrivningar 38
Bebyggelsens kulturhistoriska värden 40
Råd för framtida skötsel av bebyggelsen 43
Sammanfattning 43
Naturvärdesanalys 45
Inledning 45
Den gamla inägomarken 46
Nedre Dikarbacken 47
Övre Dikarbacken 48
Lillåkern 48

Myrodlingen 48
Rekommendationer 49
Skogen 50
Rekommendationer 50
Vattenmiljöer 51
Sammanfattning 53
Kulturhistorisk målbeskrivning 55
Åtgärdsförslag 55
Referenser 57
Arkiv 58
Beskrivning av lämningar, Bilaga 1 59
Nyregistrerade lämningar 59
Lämningar registrerade i FMIS 61
Historiska kartor, Bilaga 2 63

Dikarbacken är en del av Världsarvet Falun. Området ligger väster om Falu gruva och ca 3 km från Falu centrum (figur 1). Det omges av bergsmansgårdar, gruv- och hyttarbetarstugor i Korsgården, Götgården och Gamla Berget samt hyttområden, främst Korsgårdens, och vattenförsörjningssystemet till Falu gruva. Området har undgått exploatering trots att det fanns långt framskridna planer i början av 1980-talet.

Det har funnits två gårdar på Dikarbacken. Husen på Övre Dikarbacken är rivna medan Nedre Dikarbacken nyttjas för sommarboende. Öster därom ligger en sportstuga. Odlingsmarkerna har legat för fäfot men har under senaste decenniet åter öppnats upp först på privat initiativ och sedan genom Falu Naturskolas försorg. Kor och får betar nu stora delar av den tidigare åkermarken.

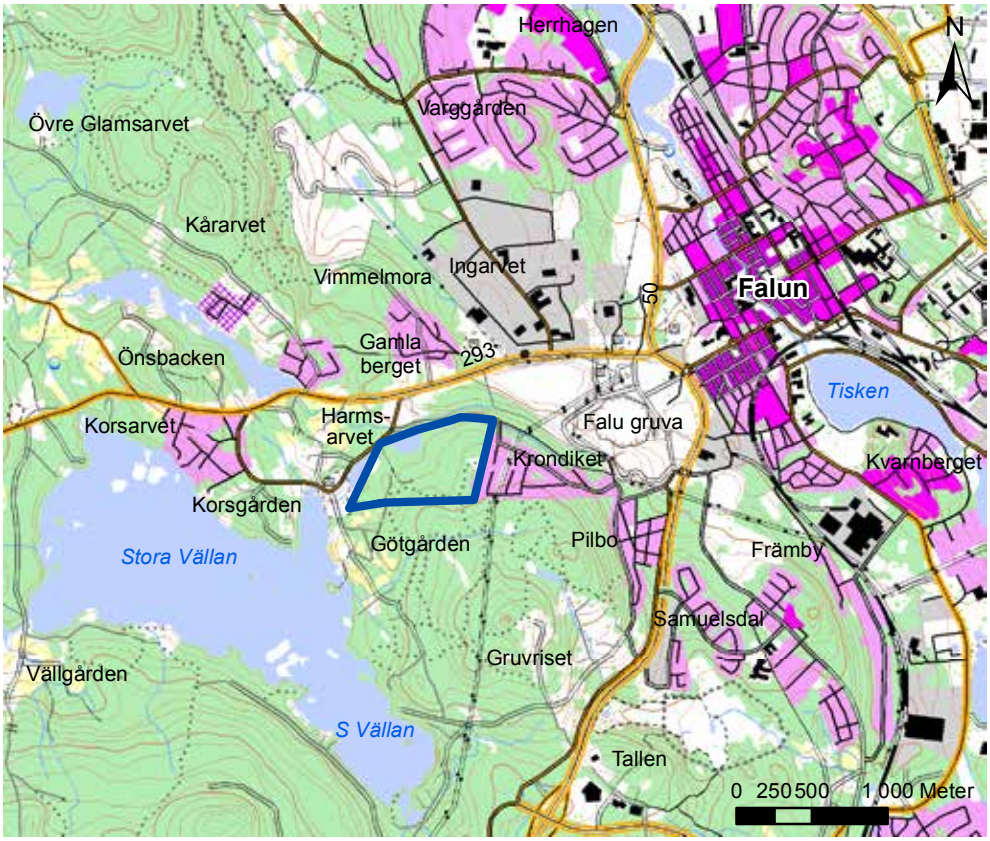

Figur 1. Utredningsområdet vid Dikarbacken ligger väster om Falu gruva. Utdrag ur terrängkartan. Skala 1:50 000

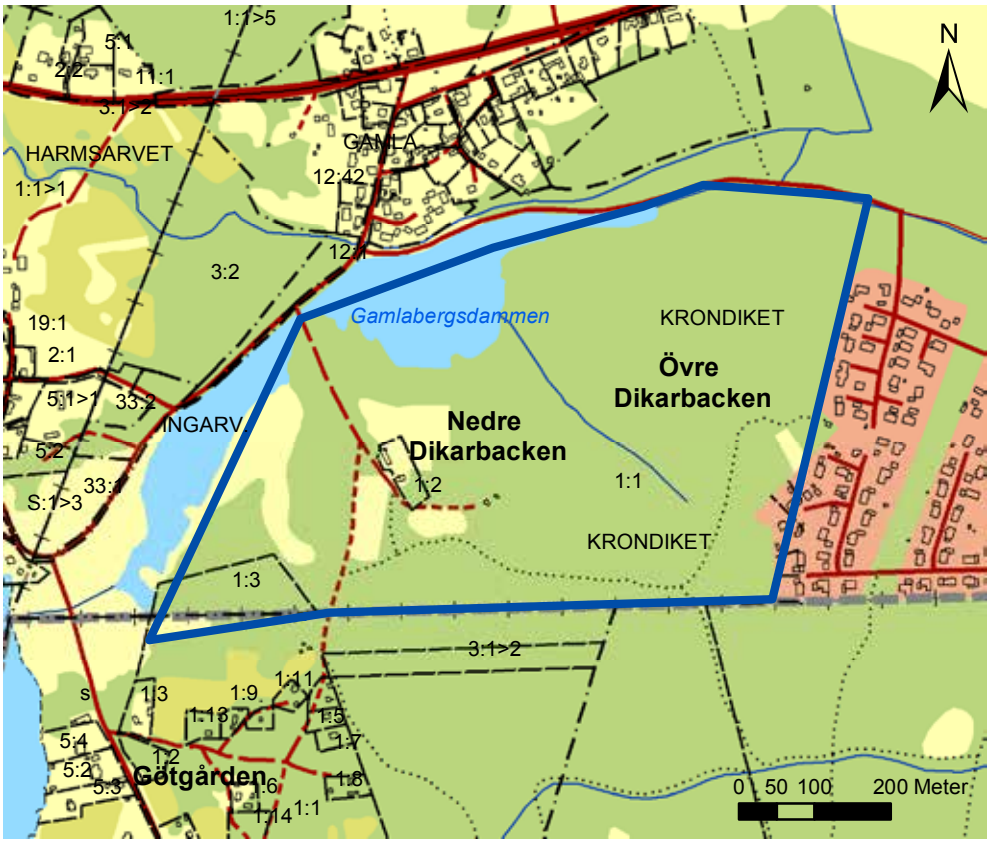

Figur 2. Utredningsområdet innefattar främst Övre och Nedre Dikarbacken. Utdrag ur fastighetskartan, skala 1:10 000.

Bakgrund

Kultur- och ungdomsförvaltningen på Falu kommun har tagit initiativet till en utredning. Detta för att utröna om odlingslandskapet och bebyggelsen på Övre och Nedre Dikarbacken har sådana kvalitéer att de bör skyddas som kulturreservat. Miljöbalken som trädde ikraft 1999 ger genom 7 kap 9 § möjlighet att bilda kulturreservat (SFS 1998:808). Kultur- och ungdomsförvaltningen har givit Dalarnas museum i uppdrag att utreda förutsättningarna för ett sådant reservat. Utredningsområdet är 37 825 kvadratmeter stort och berör främst Övre och Nedre Dikarbackens ägor (figur 2). Utredningen består av tre huvuddelar: markanvändningsanalys, bebyggelseanalys och naturvärdesanalys. De har gjorts av arkeologerna Greger Bennström och Eva Carlsson samt byggnadsantikvarie Lovisa Smedberg från Dalarnas museum. Naturvärdesanalysen har gjorts av biolog Pär Karlsson, Falu kommun.

Att Falu gruva och det omgivande bergsmanslandskapet utgör en betydelsefull kulturmiljö som behövde skyddas har varit kulturmiljösektorns uppfattning under lång tid. Att området kring Gamla Berget skulle ingå i riksintresset Falun var därför en självklarhet. Området har spelat en viktig roll för gruvans vattenkraftförsörjning och där har många hyttor och bergsmansgårdar legat (del av riksintresse W 80 15, fastställt 1987). Dikarbacken är en del av detta. Falu gruva är dessutom landets äldsta industriarbetsplats och av internationellt intresse att bevara. Gruvdriften har genom många århundraden haft ett starkt inflytande på teknisk, ekonomisk, social och politisk utveckling i Sverige och Europa. Gruvans omland utgör ett särpräglat kulturlandskap även ur ett internationellt perspektiv. Området upphöjdes därför till världsarv av Unesco 2001 (Världsarvet Falun).

Området väster om gruvan inventerades av Dalarnas museum 1978 på Falu kommuns uppdrag (Olsson). De kulturhistoriska värdena som framkom bidrog till att den planerade exploateringen med genomfartsväg och villaområden vid Dikarbacken inte förverkligades. 1992 anlade Länsstyrelsen Dalarna i samarbete med Skogsvårdsstyrelsen en vandringsslinga i bergsmanslandskapet. Museet bidrog med texter och illustrationer till skyltar och broschyr (Gunnarsson 1992). Huvuddelen av vandringsslingan gick över Harmsarvets ägor men sträckte sig även österut till Nedre Dikarbacken.

Förestående utredningen har gjorts utifrån de riktlinjer Riksantikvarieämbetet ställt upp i sin handbok för upprättande av kulturreservat (Kulturreservat 2005).

Administrativa data

Kommun	Falun	
Socken	Falu stad	
Ek karta	135 47 och 135 37	
Fastighet:	Götgården 1:1	Markägare: Gunborg Maria Nordqvist
	Krondiket 1:1	Markägare: Falu kommun
	Krondiket 1:2	Markägare: Signe Birgitta Gustavsson
	Krondiket 1:3	Markägare: Gunborg Maria Nordqvist

Planbestämmelser: -

Dikarbacken och Kopparbergslagen

Bergsmännen och gruvan

Området kring Falun är starkt präglat av gruv- och hyttverksamhet och har tidigare utgjort en egen bergslag. Till Kopparbergslagen räknas socknarna runt Falu gruva, dvs. Stora Kopparberg, Aspeboda, Bjursås, Sundborn, Vika, Torsång och delar av Stora Tuna.

Gruvan drevs under medeltiden och flera hundra år därefter som ett korporativt företag. I princip hade endast bergsmännen, dvs. personer som ägde del i en hytta rätt att bryta kopparmalmen. Bergsmännen svarade för brytningen men hade en kunglig fogde över sig. Malmen bröts enligt en uppgjord turordning på anvisade platser.

Bergsmännen åtnjöt s.k. bergsfrälse. Det innebar lite förenklat att de var befriade från den vanliga jordskatten, men betalade skatt på den framställda kopparen. För att bli bergsman krävdes ett visst kapital, då det kostade en hel del att investera i en kopparhytta.

Bergsmännen uppförde sina gårdar, så kallade bergsmansgårdar, i närheten av kopparhyttorna och gruvan. Bergsmansgårdarna var i äldre tid traditionellt byggda, dvs byggnader med en rad olika funktioner samsades runt en och samma gårdsplan. Bostadshuset var då ofta en enkel- eller parstuga uppförd av timmer. Eldfarliga hus som t.ex. smedjan placerades en bit från gården.

Under 1700- och 1800-talen blev det vanligt med en viss uppdelning av byggnaderna, att mangård och fägård separerades. Flera av bergsmansgårdarna gavs i samband med det en herrgårdsprägel, med större bostadshus, oljefärgsmålade fasader och flygelbyggnader. Bergsmännen hade maktambitioner och då ett behov av att visa sin sociala tillhörighet. Det resulterade i att bergsmansgårdarna ofta följde arkitekturens olika modeskiftningar. I Falutrakten finns flera fina exempel på bergsmansgårdar i skiftande arkitekturstilar (Hamrin 1989).

Vi känner till en del om de äldre förhållandena runt gruvan genom medeltida dokument, bl.a. Magnus Erikssons privilegiebrev 1347 och 1360 års brytningsförordning. Redan av privilegiebrevet framgår att behovet av arbetskraft var stort. För att få folk till gruvan erbjöds vem som helst att bygga en gård på mark nära gruvan (Söderberg 1932). Det var förmodligen en stadfästelse av ett redan existerande bruk. Verksamheten runt gruvbrytningen bör ha haft en viss omfattning vid den tiden. Det äldsta skriftliga belägget för verksamheten i Falu gruva är biskop Peters bytesbrev från 1288.

Gruvan och brytningen är dock bra mycket äldre än så. Vid arkeologiska undersökningar har det framkommit spår av odling i närområdet, spår som

sträcker sig ner i järnåldern (t.ex. Pagoldh 1992). Flera naturvetenskapliga analyser har gjorts av material från myren vid gruvan. Resultatet kan tolkas så, att någon form av brytning har förekommit redan på 700-talet (Eriksson & Qvarfort 1996; Qvarfort 2004).

Det finns en flora av benämningar på de personer som varit inblandade i kopparframställningen och deras rättigheter och skyldigheter har varierat. Som jämförelse kan nämnas att skattebönderna, dvs de ”vanliga” självägande bönderna, förr betalade stående jordskatter i form av skogsskatt, markgäld och fogdefodringar. Bland bergsmännen fanns en mängd varianter. Bergsfrälsegårdarna var helt befriande från stående jordskatter. Vanliga bergsmän och täktkarlar betalade endast skogsskatt, dessa gårdar kallades ofta skogsskattegårdar. Skattebergsmännen ägde skattejord som de betalade skatt för, men de drev också bergsbruk. Utbrukare kallades de som framställde koppar utan att ha del i gruvan. Till det kommer att i äldre längder redovisades inte alltid de bergsbruksidkande hemman som ägdes av adelsmän (Boëthius 1965:17ff).

Hur brukarna och gårdarna klassificerades av staten varierade också över tid. Då gruvbrytningen gick tillbaka på 1530-talet lades vanlig bondeskatt på ett betydande antal täktkarlsgårdar. Senare under 1500-talet fick gårdar som innehades av såväl bergsmän som täktekarlar bergfrälse (Boëthius 1965:387).

Att vara bergsfrälse innebar dock inte att vara helt befriad från pålagor. Bergsmansdagsverken skulle utföras. De bestod bl.a. av länshållning av gruvan och undanskaffande av ofyndigt berg. Till det kom skatten på framställd koppar.

Täktkarlarna hade större dagsverksskyldighet. Täktkarl antas från början ha varit ett jobb man sökt. Pålagorna var således personliga från början men bands sedan till jorden, vilket ledde till en fast kameral natur – täktkarlsjord. De ”bodde på små täkter och gjorde allehanda arbeten för K.M:ts bruk” och för bergsmännen. I början av 1600-talet ansågs många av gårdarna så stora att de kunde mantalssättas (Boëthius 1965:391).

Vattenkraften

Vattenkraften har varit viktig för såväl hyttdriften som länspumpningen av gruvan. Ovanför gruvan finns ett mycket omfattande och intrikat vattenregleringssystem, vilket byggdes ut och förändrades i takt med främst gruvans men även hyttornas behov (figur 3).

Önsbacksdammen torde vara en av de äldsta konstruktionerna. Den anses vara den äldsta länken i ett dammsjösystem som byggdes på under flera hundra år. En bäck med omgivande sankmark dämdes troligen någon gång under medeltiden. Till reservoaren kopplades ytterligare småsjöar och vattendrag i det s.k. Puttbostråket. Dammen höjdes flera gånger under 1500- och 1600-talen. Den byggdes ursprungligen för hyttdriften, men dess uppgift blev senare att hålla konstvatten för 3 veckor till gruvan. (Lindroth 1955b).

Sjön Vällan bestod ursprungligen av tre mindre sjöar: Stora Vällan med avrinning mot Falun, Södra Vällan med avrinning mot Liljan och Lilla Vällan mot Aspeboda. Stora Vällan dämdes vid Korsgården och en kanal grävdes därifrån till Hyttbäcken, de förenades vid Korset på Harmsarvets mark. Arbete kan ha gjorts i slutet på 1300-talet och kallas kanske därför ”Drottning Margaretas Dike”. Genom detta förbättrades vattenföringen till hyttorna. Det kan finnas ett samband mellan denna utbyggnad och dammkonstruktioner vid hyttor närmare staden, en damm vid Västra skolan har daterats till ca 1380 (Dalarnas museums arkiv).

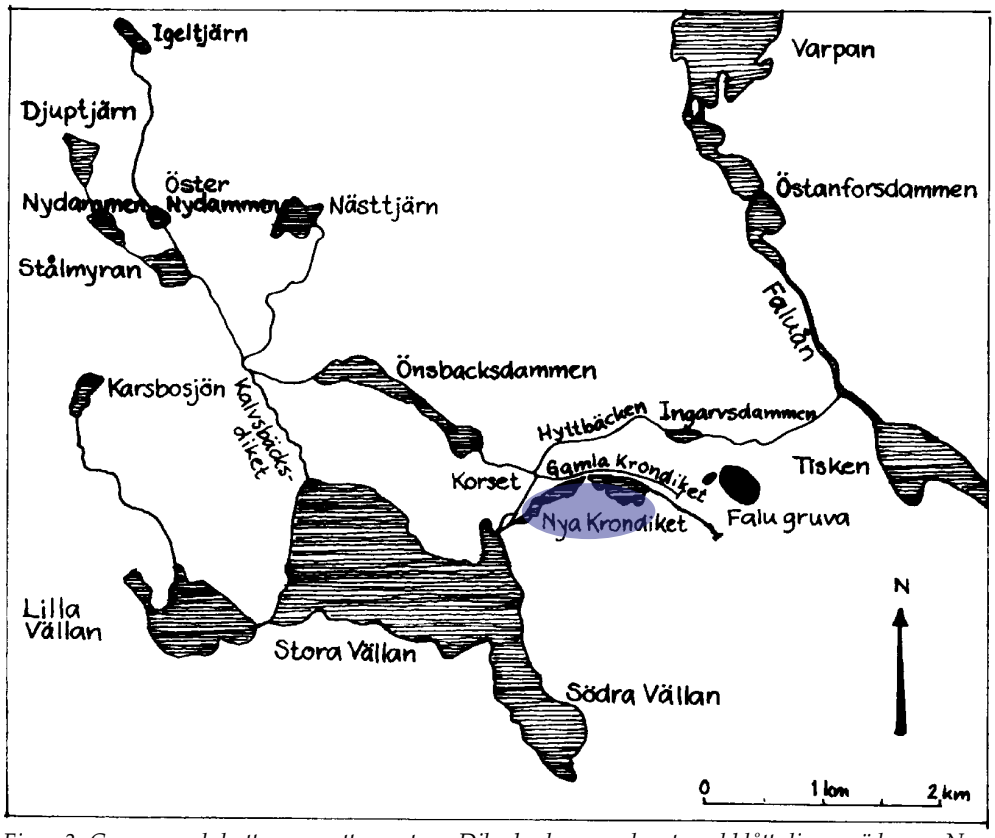

Figur 3. Gruvans och hyttornas vattensystem. Dikarbacken, markerat med blått, ligger söder om Nya Krondiket. Illustration: Daniels Sven Olsson, Dalarnas museums arkiv.

Vid mitten av 1500-talet stod stora delar av Falu gruva under vatten. För att tömma den konstruerades en pump, landets första gruvkonst "Pipepungsverket". Verket drevs av ett vattenhjul och till det behövdes vattenkraft, något som gruvan skall ha klarat sig utan dessförinnan. En fortsättning på Drottning Margaretas dike grävdes då ner mot gruvan, "Konstdiket" eller "Gamla Krondiket". Först då fick Korset en reglerande funktion (figur 3).

På 1640-talet skedde en radikal omläggning av vattensystemet varigenom Önsbacksdammen förlorade sin betydelse som vattenmagasin för gruvan. Då grävdes Kalvbäcksdiket och därefter kunde vattnet från dammsystemet kring Puttbo ledas direkt till Vällan. Södra och Lilla Vällans naturliga utlopp sattes för och tillsammans med Stora Vällan bildades en nästan dubbelt så stor vattenspegel.

Det omfångsrika nät av konstdiken och vattengravar krävde kontinuerlig översyn. Dylika grävningsarbeten hörde på 1600-talet till parlagens ordinarie prestationer. De som bodde i Korsgården, Götgården, Gamla Berget, Kårarvet, Dikarbacken och Vällgården (figur 1) och hade gruvdel, skulle t.ex. hålla ett hjon på fjärdeparten i dikesgrävning mellan Södra och Stora Vällan, framgår av ett dokument från 1653 (Lindroth 1955a:316).

Ett nytt Krondike grävdes på 1740-talet och i samband med det byggdes en hålldamm vid Gamla Berget, Gamla Bergsdammen. Den nya dragningen gav större fallhöjd ner mot gruvan. Dammvallen konstruerades med hjälp av jordfyllda timmerkistor och en lång gråstensmur. Konstdiket miste därefter sin funktion medan Drottning Margaretas dike först 1780 ersattes av ett dike genom Korsgårdsmyren (Lindroth 1955a).

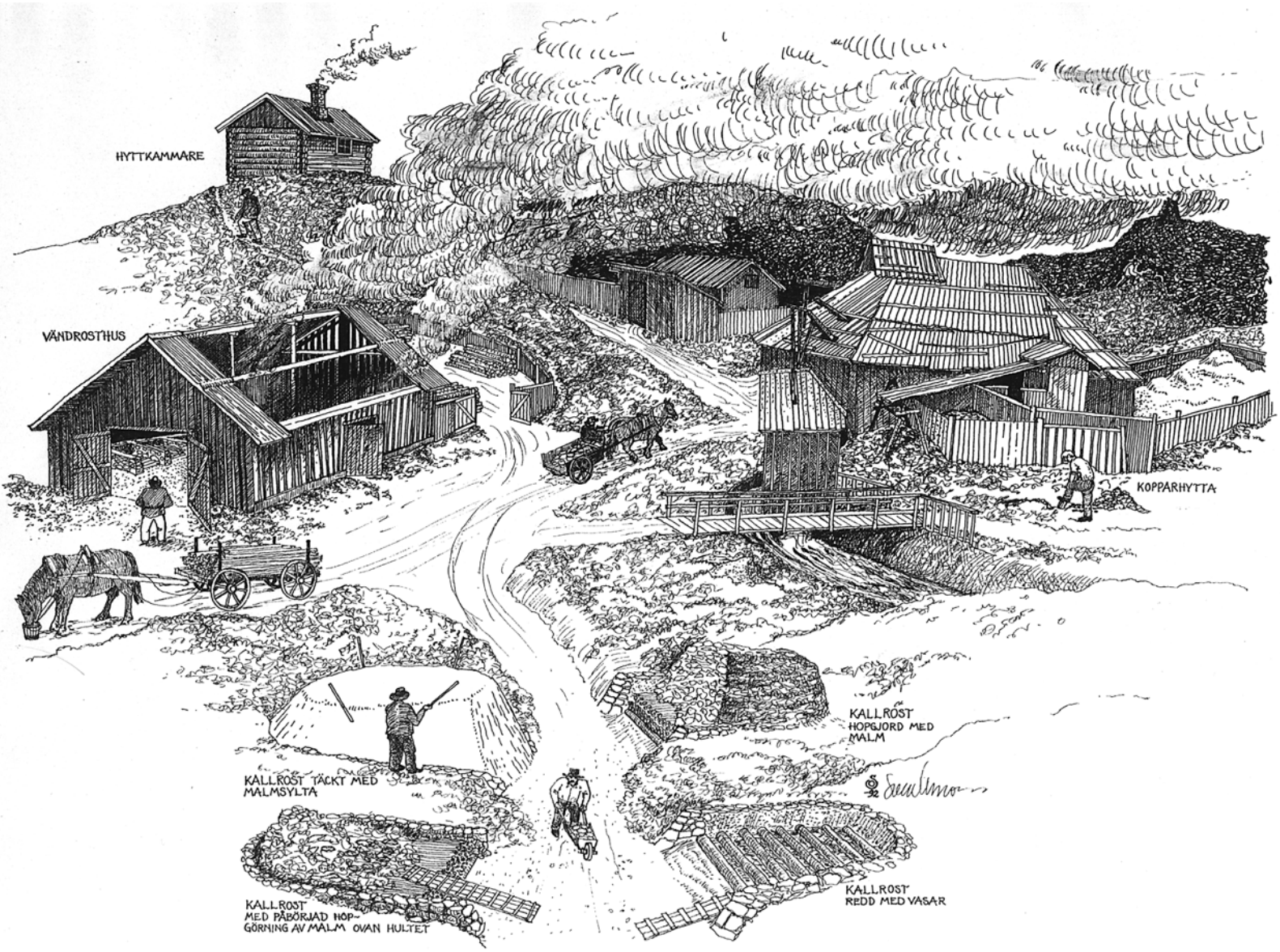

Figur 4. På hyttbacken fanns förutom hyttan, kall- och vändrostar, kol- och malmupplag och kanske en hyttkammare. Illustration: Daniels Sven Olsson, Dalarnas museums arkiv.

Kopparframställningen

Fram till 1700-talet bröts malmen med hjälp av tillmakning, dvs genom att hetta upp berget så att det blev sprött. Därefter började krut och senare dynamit användas.

Kopparmalmen eller snarare sulfidmalmen i Falu gruva består av koppar, järn, svavel m.m. För att utvinna kopparn krävdes en process i fem steg där malmen omväxlande rostades och smältes (figur 4). Arbetet tog flera månader och pågick dygnet runt. Genom rostningen avlägsnades bl.a. svavel och metallerna oxiderade. Malmen blev dessutom spröd så att den lättare kunde krossas. Vid smältningen reducerades kopparen successivt från malmens övriga beståndsdelar. Dessa bildade tillsammans slagg. De fyra första processerna: kallrostning, sulubruk, vändrostning och råkopparsmältning gjordes i Falun, medan det sista ledet, garningen, sedan 1600-talet utfördes i Avesta (Gunnarsson 1992).

Vid mitten av 1600-talet fanns 132 gångbara hyttor i Kopparbergslagen. Till kopparhyttan hörde förutom själva hyttan, med en eller ett par ugnar,

bälgar och vattenhjul, även vändrosthus, hyttkammare, kolbäddar, malmbås och ev. kallrostar. Hyttorna har legat vid vattendrag då de varit beroende av vattenkraft. När man började använda vattenkraft vet vi inte. Under äldre medeltid erhölls troligen kraften på annat sätt, antagligen med handkraft. Vid Dikarbacken har det vid en arkeologisk undersökning hittats lämningar efter tidigmedeltida kopparhantering, nu dold under grästorven (Hjärtner-Holdar 1991). Var det spår av en hytta bör den inte ha drivits med vatten, utan troligen med handkraft.

År 1854 avskaffades den gamla gruvrätten och en rad statliga ämbeten drogs in. 1862 bestämdes att hyttdriften inte skulle skötas av privata bergsmän utan att ett sambruk skulle införas. Det dröjde dock till 1878 innan den sista hyttan av traditionell modell blåstes ner (Rydberg 1992:51).

Lindbruk

Den odlingsbara jorden runt Kopparberget var mycket begränsad, om det fanns åkergärden som brukades i tvåsäde var de inte stora. Och behovet av djurfoder var stort. Det kan vara en förklaring till att kopparbergsmännen bedrev lindbruk, ett intensivt nyttjande av marken. Deras lindbruk väckte uppseende på 1700-talet, då det ansågs vara effektivare än gängse ängsbruk. Efter att Samuel Schultze hade vistats i Falun föreläste han för vetenskapsakademin för att sprida denna mästerliga odlingsmetod (1743; Carlsson 1996).

Täkt var i Kopparbergslagen den vanliga benämningen på odlad jord. Den definierades enligt Schultze som ett med gärdsgård eller stenmur omgärdat slogland bestående av lindor, 4-6 tunnland stort, vilket brukats som åker, gödslats och lagts igen till gräsväxt (1743).

Lindbruket gick till så att gammal ängsmark eller nyröjd mark plöjdes på hösten och följande vår såddes där havre. Efter skörden plöjdes tegen på nytt och följande vår besåddes den med blandsäd bestående av havre och korn. Om inte torven brutits ner ordentligt såddes havre även ett andra år och blandsäd först det tredje. Den nedbrutna torven verkade som gödsel. När åkern åter plöjdes om hösten vändes torven ner för andra gången. Marken harvades jämn, gödslades på vintern och besåddes på våren med korn och eventuellt tuvråg. Täkten fick sedan växa igen till lind och höfång. Rågen gjorde att vallen rotade sig bättre (Schultze 1743). Det torde varit vanligt att havre såddes två år på rad, då även Linné beskriver detta. Tredje årets blandsäd bestod enligt honom av råg, korn och havre. För att gödsla ett spannland jord (1/2 fotbollsplan) behövdes 60 lass gödsel. Av en tunna utsäde kunde man sedan skörda upp till 16 tunnor korn. Sedan fick där växa gräs 8 till 10 år innan det var dags att plöja igen. Första året blev höskörden god, sedan mindre och mindre. På myrjord var förhållandena lite annorlunda, där såddes korn bara ett år och sedan fick gräset växa 5 till 6 år (Linné 1953:153).

En anledning till att detta odlingssätt brukades i Falutrakten var enligt Schultze bristen på odlingsbar mark. Bergsbrukets körslor krävde dessutom foder till många och starka hästar. Att som på många ställen i t.ex. Stora Tuna ha trädesåkrar där hälften av åkermarken låg obrukad hade man helt enkelt inte råd med (Schultze 1743).

Diken torde ha varit karaktäristiska för lindorna, dvs ängsmarken runt Falun, i motsats till ängsmark på andra håll. Ängsmarken i andra delar av Sverige bestor ofta av sidvallsäng och den kunde stå under vatten delar av året. Detta fungerade inte vid lindbruk. På 1700-talet fanns här t.o.m. enkla former av täckdiken.

Det var inte ovanligt med gedigna gärdesgårdar runt inägomark och i ägogränser. Undre delen byggdes av sten upp till 0,6-0,9 meters höjd. Ovanpå byggdes en trägärdsgård, ofta tät och närmare två meter hög (figur 5). En fördel var att störarna inte ruttnade av fukten i jorden. Dessutom gjorde svavelröken dem svarta eller bruna och dessutom stod emot förruttnelse. De blev liksom ”balsamerade” och höll sju till åtta gånger längre än andra (Linné 1953:150).

Fornlämningar kring Dikarbacken

Det finns elva lämningar registrerade i FMIS inom utredningsområdet (figur 6). En liten del av slaggvarpet tillhörande hyttområdet vid Korsgården, Falun 1:1, går in i utredningsområdets sydvästra del. Krondiket, Falun 89:1, utgör områdets norra begränsning. Väster om Nedre Dikarbacken har det vid en arkeologisk förundersökning framkommit lämningar efter en kopparhytta, men även efter odling och bebyggelse, Falun 112:1.

I anslutning till gårdarna finns flera områden med röjningsrösen och fossil åker registrerade. Vid Övre Dikarbacken ligger ett röjningsröseområde norr om gården, Falun 5:1 och ett mot utmarken söder om gårdarna, Falun 13:1. Ett mindre område med röjningsrösen ligger vid Gamla Bergsdammen, Falun 88:1. Öster om Nedre Dikarbacken finns två gropar, varggropar eller fångstgropsliknande lämningar och i anslutning till dem även röjningsrösen Falun 3:1-3 och 8:1. Traditionen om att Fet-Mats bott på gården finns angiven för både Nedre och Övre Dikarbacken, Falun 2:1 och 4:1. Vid Gamlabergsdammen finns spår av ett stenbrott, Falun 70:1.

Forsslund uppmärksammade varggropar och rösen vid Dikarbacken när han samlade material till sin beskrivning av Stora Kopparbergs socken på 1920-talet (figur 7). I Falukuriren kunde man i oktober 1926 läsa om ”Vikingagravar i Falutrakten” (1926). Det hade då gjorts en liten undersökning av ett röse vid Dikarbacken och man hade hittat kol i botten vilket tolkades som rester efter kremering. Men det stod snart klart att det inte var gravrösen ”Men vid

Figur 5. Vid Hinsnoret finns fortfarande en gärdesgård av den typ som förr var så vanlig i Kopparbergslagen. Foto: Fredrik Sandberg 2004, Dalarnas museums arkiv.

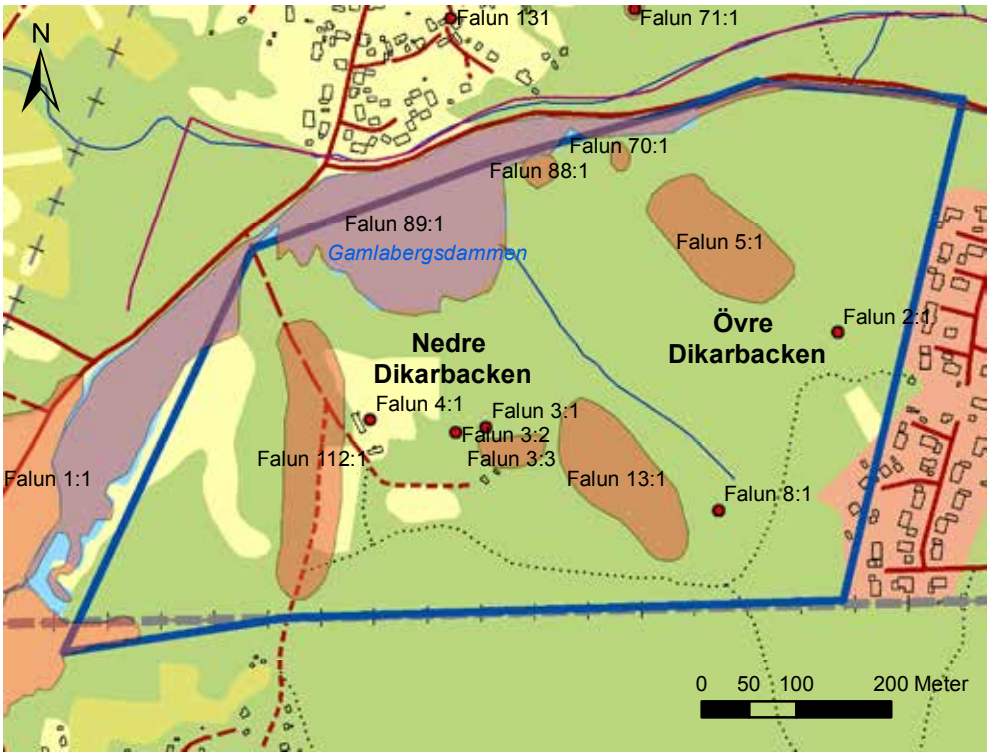

Figur 6. Utdrag ur fastighetskarten med fornlämningar inom utredningsområdet markerade. Skala 1:8 000.

närmare undersökning nyligen befanns det bara vara en mängd gruvförsök och odlingsrösen" (Forsslund 1934:233). Det torde betyda att flera rösen är omplockade. Det finns också traditioner kring en gammal brunn som skulle ha kommit fram vid ovannämnda efterforskningar.

En arkeologisk förundersökning gjordes 1982 då kommunen hade planer på att exploatera området, i det aktuella fallet gällde det en ny vägdragning, men planer på villaområden fanns också. Då påträffades rester av 2-3 odlingssystem som överlagrade varandra. Där fanns också spår av härdar, rostar och ugnar. Odlingslämningarna daterades till 1500-tal och ugnen till tidigmedeltid. Det betyder i så fall att det är den äldsta kända kopparhyttan (Hjärtner-Holdar 1991)

Dalarnas museum gjorde en dokumentation när en av fotbollsplanerna iordningställdes vid Övre Dikarbacken. En del odlingslämningar röjdes då bort (DM arkiv 17931).

Dikarbacken under historisk tid

Riksföreståndaren Sten Sture författade 1480 ett dombrev på Dikarbacken. Domen gällde ett arv av mark i Skärsjö i Tuna socken (DD131). Förutom Sten Sture satte Greger Matsson, lagman i Västmanland och Dalarna; Riddare Åke Jönsson, lagman i Sörmland, och Väpnare Arvid Trolle, lagman i Östergötland sina sigill på brevet. Det är första gången Dikarbacken nämns i skrift vad vi vet.

På Dikarbacken bodde då den förmögne bergsmannen Gudrom Olofsson. Medan han ännu levde fördelade han jorden mellan sina två barn. Sonen Per fick halva Dikarbacken och Gruvriset medan dottern Brita fick den andra halvan av Dikarbacken, Muskare, Kistebacken, Götgården och skog bortom Södra Vällan (Ingelsson 1913). Dessa uppgifter tyder på att Dikarbacken var en välmående gård med visst anseende på 1400-talet. Gudrom Olofsson bör ha haft del i en eller flera hyttor.

I början av 1500-talet ingick Dikarbacken i Måns Nilsson Svinhuvuds gårdsinnehav. Alla hans 41 gårdarna, bodarna i Falun m.m. drogs in till kronan efter att Måns Nilsson avrättats 1534. Dikarbacken m.fl. gårdar beboddes därefter under långa perioder av landbor (Boëthius 1965:47). Det har förmodligen bidragit till de under långa tider röriga ägarförhållandena. En av de mer tillfälliga arrendatorerna var Peter Cahun som på 1630-talet hade kontrakt på att tillverka kopparkanoner i Falun, s.k. styckegjutning (Kristiansson 2003:51).

Figur 7. Rösen vid Dikarbacken, förmodligen Falun 13:1. Foto K.E. Forsslund 1925, Dalarnas museums arkiv.

I längden för uttag av extraskatt 1571, Älvsborgs lösen, räknas fem skattepliktiga upp, troligen alla tillhörande Dikarbacken: far, son, dotter, huskona och karl. Förteckningen visar att det då fanns 6 kor, 6 ungnöt, 6 getter, 8 får och 2 svin på Dikarbacken.

1640 benämndes en av de tre hyttorna i Korsgården ”Dikarbackshyttan eller Götgårdshyttan”. Den brukades då av bergsmän från Götgården (Forsslund 1934:235). Hyttan hade en ugn och fyra rosthus. Den var gångbar hela året, sköttes av två smältare och en rostvändare. Hyttan hade då tre delägare (Lindroth 1955b:142). Men hyttandelar köptes och såldes. Daniel Jonsson i Dikarbacken brukade 1640 i en Faluhytta och Frantz Jonsson i Gruvrishyttan no 2 på Gamla Berget (Forsslund 1934:234).

År 1666 flyttade Jonas Petri Moraeus och hustrun in i hennes fädernehem på Dikarbacken. En av deras drängar hette Mats Israelsson, ”Fet-Mats”, gruvarbetaren som förolyckades 1677 och återfanns balsamerad av vitriolvatten 42 år senare (Hemström 1982:6).

När Falun fick stadsrättigheter 1641 bestämdes att stadens sydvästra hörn skulle vara Vällans utlopp vid Korsgårdshyttorna. Dikarbacken kom då att ligga innanför stadsgränsen.

Ortnamn

Dikarbackens, ”Digarebacken”, äldsta kända belägg är från 1480. Förleden tolkas som genitiv singularis av yrkesnamnet *dikare*, en som dikar, gräver diken. Benämningen har använts som mansbinamn, ex niclis dikara 1400 (Ståhl 1960:32f). Det kan enligt andra teorier även ha med stor, diger att göra (Hemström 1982:6). Ytterligare en möjlig förklaring kan vara ”gården på backen vid diket”. Vattenregleringssystemet till hyttor och gruvor bör ha varit en viktig referens för orienteringen i landskapet.

Nedre Dikarbacken kallades vanligen Torpet på 1800-talet (OAU). Benämningen Nedre och Övre Dikarbacken användes förmodligen först vid mitten av 1800-talet och finns på Ljunggrens atlas 1858 (Ståhl 1960:32f).

Kamerala förhållanden

Gårdarna har varit bergsmangårdar, men gårdarnas jordnaturen har skiftat under århundradena. Om där fanns en eller två gårdar under senmedeltid går inte att avgöra. En gård bör i alla fall varit välbyggd. Gården/arna var indragna till kronan en tid under 1500-talet. Delar av området har sedan 1600-talet ägts av Falu stad och varit del av stadens allmänning.

Utifrån 1600-talskartorna verkar där ha funnits två gårdar och de anges som täktkarlgårdar och inte bergmansgårdar. Under 1700-talet fanns ingen gård vid Nedre Dikarbacken och troligen var det ingen som bodde på Övre Dikarbacken heller, den försvinner ur husförhörslängder m.m. Vid mitten av 1800-talet torde båda vara bebodda. Dessa oklara förhållanden underlättar inte upprättandet av en ägar-/brukarlängd. Den kan förmodligen kompetteras genom ytterligare arkivstudier.

Längden är uppställd utifrån uppgifter i litteraturen, främst Forsslund (1934) och Hemström (1982). Det är osäkert om Dikarbacken bestod av en eller två gårdar fram till 1700-talet och det är omöjligt att separera en andra gård utifrån tillgängliga uppgifter.

Ägar-/brukarlängd

1480	Gudrom Olofsson, rik bergsman som delade ägorna mellan sina två barn Per Gudromsson, Britta Gudromsdotter (Ingelsson 1913)
1530	Måns Nilsson Svinhuvud
1534	Gustaf Vasa/kronan
1539	Jöns Andersson, landbo
1551	Hans Persson därefter åter till kronan (Boethius 1965:243)
1572	Kunglig Maj:ts landbonde Mortten finne m.fl. (Ä.l.)
1604	åbon Greger Matsson m.fl.
1615	Joen Joensson samt Peder
1627	Giöstaff Erichsson
1630-36	arrenderades av styckgjutaren Peter Cahun. Han dog dock 1633 (Kristiansson 2003:51)
1640	Frans Jonsson och Daniel Jonsson, bröder, bergsmän
1666	Britta Fransdotter och Jonas Petri Moraeus (Jonas Persson), bergsnämndeman och klockare Dräng Mats Israelsson från Svärdsjö
därefter	Erik Dikman son till Frans Jonsson
1690-tal	Jöns Hansson och Karl Jacobsson med familjer
1703	Erich Andersson Herfvil g.m. Catharina Jonasdotter
1745	försvinner Dikarbacken ur husförhörslängder m.m.
1700-talets senare del ägs gården av Anders Ihrman	
1777	Johan Torsten Falk, bergsman (U9-1:4)

Från mitten av 1800-talet framgår tydligt att det fanns två gårdar i Dikarbacken

Övre Dikarbacken

1869	Johan Persson Granlund, hemmansägare
1897	Anders Gustaf Andersson, gruvarbetare
1906?	Anders Johan Backström, körkarl Anders Gustaf Backström, musiker

Nedre Dikarbacken eller Torpet

1841 ca	Löfving, karduansmakare
1848	Johan Eric Nyberg, arbetare, g.m. Lisbeth Lisbeth och hennes bror Gustaf Gustfsson

1896 Gustaf Gustafsson
1899 öde
1900 Karl Daniel Persson, Silvberg
1901 Per Erik Persson, gruvfogde
1902 Karl Daniel Persson den yngre, gruvförmannen
1929 dennes båda döttrar
-1960-talet

Markanvändningsanalys

Analys av historiska kartor

Metod

Markanvändningsanalysen bygger på kartanalyser och fältinventering. Tre tidshorisonter har analyserats, 1700-talets början, 1800-talets och 1900-talets mitt. Kartmaterialet har hämtats från Lantmäteristyrelsens arkiv och Lantmäterimyndighetens arkiv, digitalt genom Lantmäteriets Arkivsök. Kartorna har rektifierats, anpassats till och tolkats digitalt mot fastighetskartan. Översiktliga kartor från 1600- och 1700-talen har till viss del kommit att användas. Utsnitt av utvalda kartor finns också i bilaga 2.

Den första egentliga karteringen av inägomarken för nuvarande Övre Dikarbacken gjordes i samband med karteringen av Falu stads ägor 1777 (U9-1:4). Nuvarande Nedre Dikarbacken karterades först 1841 (20-SKO-175) och benämndes då lägenheten Korsgårdsmyran. Slutligen karterades både Övre och Nedre Dikarbacken 1870 (20-SKO-279). Vissa uppgifter har också hämtats ur kartan över Falu stad från 1858 (Lj-202) och en karta över Götgården från 1862 (20-SKO-243).

Figur 8. Tabula Geographica (U5) från 1640 visar två gårdar i Dikarbacken, utredningsområdet är markerat med blått.

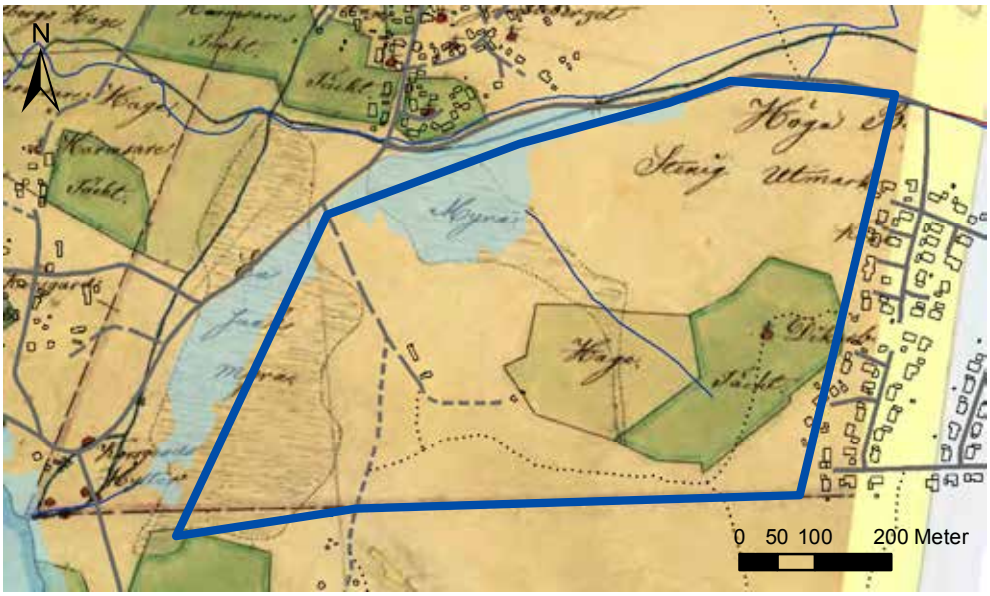

Figur 9. I början av 1700-talet fanns en gård i östra delen av Dikarbacken, medan det i västra delen var skog och myrmark. Gamlabergsdammen var ännu inte byggd (20-SKO-23). Utredningsområdet är markerat med blått. Kartan är rektifierad mot fastighetskarten och nutida hus, vägar m.m. har ritats ut. Skala 1:10 000.

1600-talets landskap

På den äldsta kartan, Tabula Geographica över Kopparbergslagen (U5) från 1640 har två täktkarlsgårdar markerats, om än lite otydligt, vid Dikarbacken (figur 8). Kartan är ritad året innan Faluns fick stadsrättigheter. Även 1655 (U22-1:2) har två gårdar markerats medan det på en karta från 1687 (U22-1:3) bara finns en gård medtagen.

1700-talets landskap

I början av 1700-talet gjordes en något mer detaljerad, men ändå översiktlig, geometrisk karta över en stor del av socknen, färdigställd 1728 (20-SKO-23). Den har nyttjats för analysen av kulturlandskapet. Analysen har kompletterats med en något mer detaljerad karta över Falu stads ägor från 1777 (U9-1:4). På 1700-talet fanns endast en gård i Dikarbacken och den låg där Övre Dikarbacken ligger idag (figur 9 och 10).

Bebyggelse

En gårdssymbol har 1728 markerats ungefär på den plats där Övre Dikarbackens bebyggelse legat senare. På kartan från 1777, där inägomarken har karterats mer i detalj finns ingen bebyggelse utritad, utan endast två grindar för in- och utpassage till inägomarken. Efter 1745 finns gården inte längre med i husförhörslängderna (Hemström 1982). Gården ägdes 1777 av bergsmannen Johan Torsten Falk.

Markanvändning och rumslig organisation

Vid Övre Dikarbacken fanns 1728 en täkt, dvs inägomarken, runt gården. Väster därom låg en hage. Resten av marken inom utredningsområdet utgjordes av utmark. I västra delen fanns två myrar. Övrig mark utgjordes av höga berg och stenbunden mark i huvudsak beväxt med kråkbärsris. En kvarn fanns i Gamla Krondiket i avgränsningens norra kant. Kartan har stora vinkelfel och det är troligt att den inhägnade marken skall förskjutas åt öster och även sammanpressas så att den ryms inom senare avgränsningar.

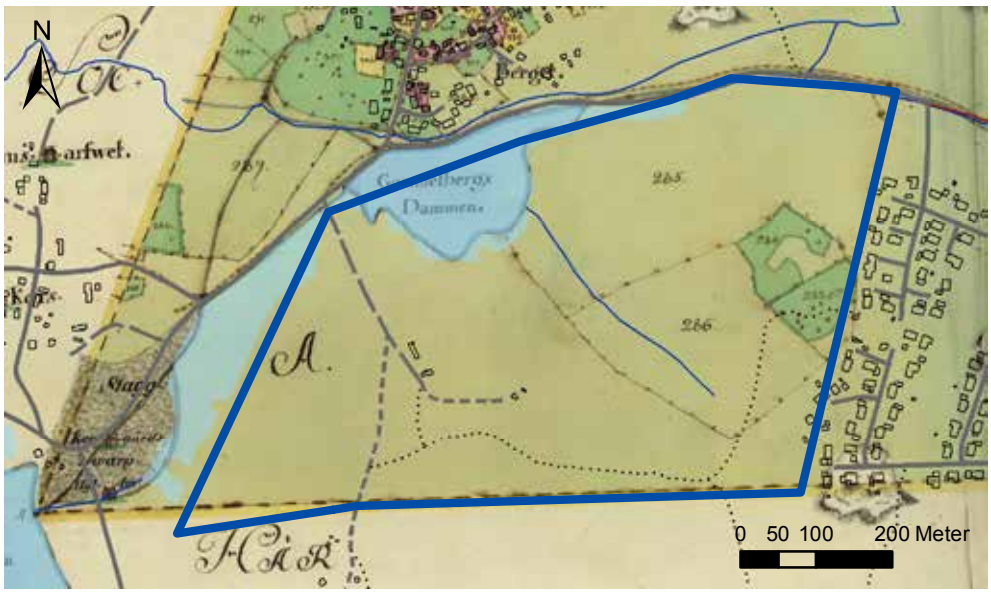

Figur 10. Dikarbackens kulturlandskap i slutet av 1700-talet (U9-1:4). Utredningsområdet är markerat med blått. Kartan är rektifierad mot fastighetskartan och nutida hus, vägar m.m. har ritats ut. Skala 1:10 000.

Kartan från 1777 visar ett betydligt mindre område med täkter uppdelade på två gärden. Odlingsmarken beskrivs som högländ och stenig lindjord. Det södra gärdet har betydligt fler odlingsrösen än det norra. Det kan bero på att det fanns mycket mer impedimentmark inom norra gärdet och att man la stenen där. Den ej odlade marken inom täkterna anges som steniga skogsbackar. De två hagarna, nummer 285 och 286, var stenbundna beteshagar utan skog. Hägnader har markerats runt täkter och hagar. Området norr om gården bör ha hägnats in under mitten av 1700-talet. All gårdens mark rymdes förmodligen inom dessa inhägnader.

Området vid Nedre Dikarbacken benämndes utmark. Den liksom andra stora områden väster om ån beskrevs som högländ, skoglös och mycket stenbunden. Myrarna i västra delen har inte ritats ut. Den norra delen hade då dämts upp och Gamla Bergsdammen anlagts, en hålldamm för Nya Krondiket och vattenregleringen för gruvan. En väg hade byggts på vallen längs dammens norra kant.

Dikarbacken och Götgården hade en gemensam skogslott söder om Götgården på båda sidor Vällan 1792 (U22-27:1).

Gränsen mellan Övre Dikarbacken och allmänningsmarken sydväst därom kom att gälla även sedan torpet vid Nedre Dikarbacken hade anlagts.

1800-talets landskap

Kartan över Falu stad från 1870 (20-SKO-279) täcker båda gårdarnas marker (figur 12). Den har nyttjats för analysen. Det finns dessutom en karta över Nedre Dikarbacken från 1841 (20-SKO-175). Den är mer detaljerad (figur 11). Nedre Dikarbacken benämndes där lägenheten Korsgårdsmyran och ägdes av Herr Karduansmakaren Löving.

Bebyggelse

På en karta från 1858 (Lj-202) finns två byggnader markerade i sydvästra kanten av Övre Dikarbackens inägomark. 1870 återfinns dessa två byggnader samt en byggnad på impedimentet på norra täkten. Det senare området benämndes tomt.

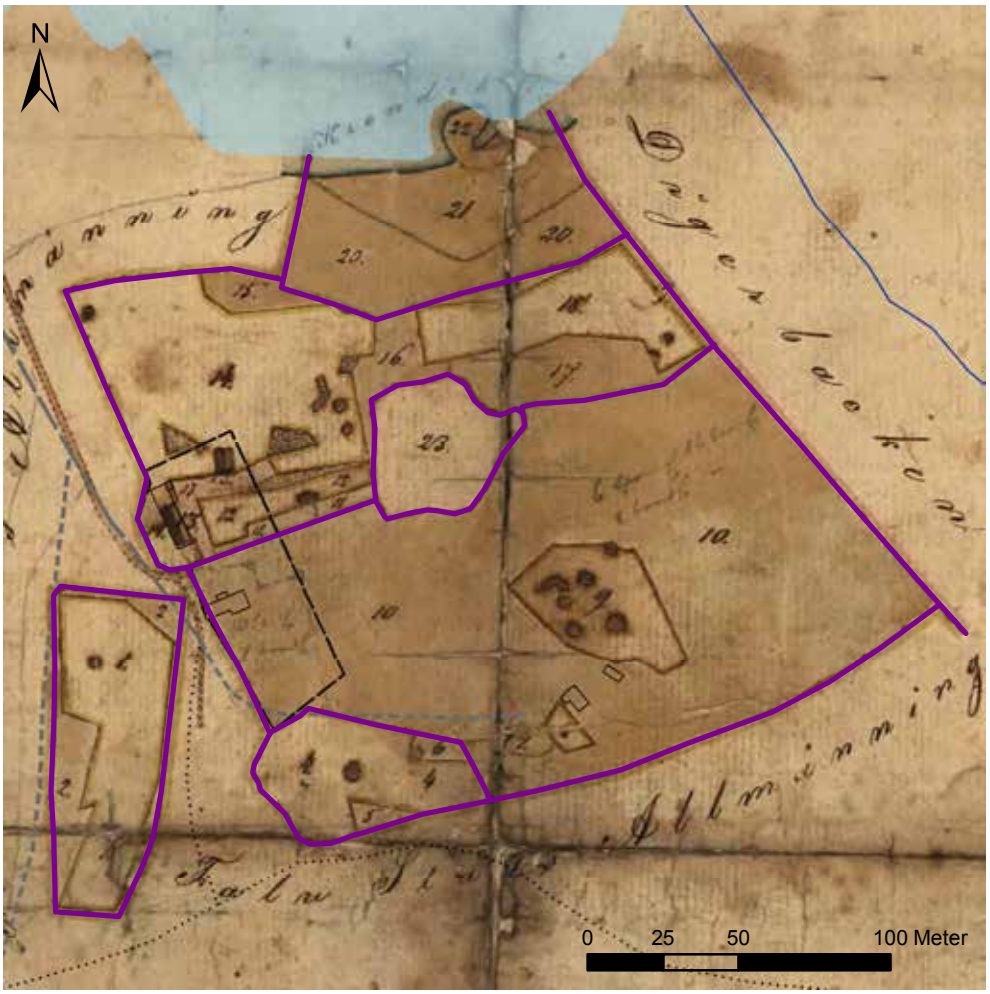

Figur 11. Nedre Dikarbacken 1841 (20-SKO-175). Hägnaderna har förtydligats med lila färg. Kartan har rekrifierats mot fastighetskartan och nutida hus, vägar m.m. har ritats ut. Skala 1:2500.

På Nedre Dikarbacken fanns 1841 tre byggnader och 1870 fyra byggnader. Gårdstomten har gjorts närmast dubbelt så stor fram till 1870. Den ena av de två byggnaderna i närmast nordsydlig riktning ser då ut att ha förlängts och byggnaden i östvästlig riktning tagits bort. På den tidigare betesmarken söder därom hade det uppförts två byggnader i närmast östvästlig riktning.

Gårdarnas bebyggelse var anspråkslös, den ger snarare intryck av torpbebyggelse. Under andra hälften av 1800-talet får Nedre Dikarbacken anses som den bäst bebyggda. Gårdsbebyggelsen har inte någon tydlig struktur, byggnaderna låg lite utspridda i anslutning till odlingsmarken.

Markanvändning och rumslig organisation

Det har förmodligen funnits en gård vid Nedre Dikarbacken under medeltiden och kanske fram till 1600-talet. Under 1700-talet var inga odlingar karterade i området utan det anges tillhöra Falu stads allmänning. På 1830-talet anlades lägenheten Korsgårdsmyren.

På 1800-talet fanns i norr en inhägnad betesmark närmast Gamla Bergsdammen eller som det då benämndes Krondiket. Söder därom fanns ett åkergärde med åker och odlingsmark. Odlingsmark betyder mark som lantmätaren bedömde kunde odlas upp till åker. Den brukades sannolikt som äng när den inte var uppodlad. Gårdstomten låg i västra delen. Söder därom fanns ett gärde med stenbunden ljungbeväxt mark som troligen främst användes som betesmark. Inom gärdet fanns också tre åkertegar. De var förmodligen

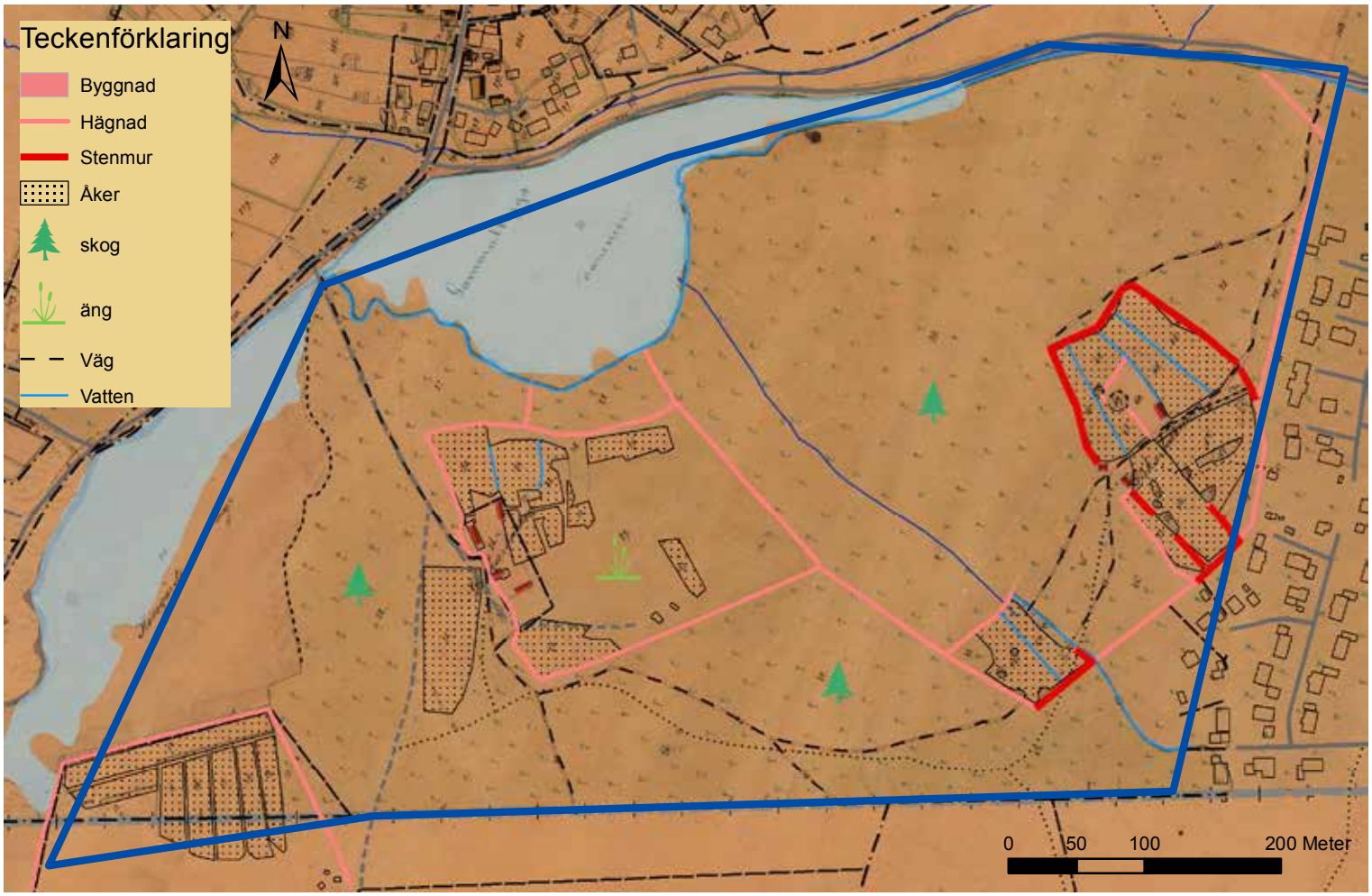

Figur 12. Dikarbackens kulturlandskap under senare delen av 1800-talet (20-SKO-279) i sydväst mot Götgården kompletterad med laga skifteskartan (20-SKO-243). Kartorna har rektifierats mot fastighetskartan och nutida hus, vägar m.m. har ritats ut. Skala 1:5000.

särhägnade. Täkten längst i väster anges som gammal åkermark. Det gör också täkten i beteshagens sydvästra hörn (figur 13). Mitt i inägomarken fanns ett område som ägdes av en annan brukare.

Kartan från 1870 är mer generaliserad. De två gärdena öster om gården hade då slagits ihop till ett. Åkerytorna hade delvis förändrats, en del mark hade odlats upp, annan lagts igen, några rösen hade tagits bort och några diken grävts. Resterande ytor inom gärdet brukades som äng. Den externa brukaren var inte längre kvar. Gårdstomten hade utökats och blivit betydligt större.

Vägen väster om dammen söderut förbi Dikarbacken fanns på 1840-talet. Marken i utredningsområdets södra och västra del tillhörde fortsatt Falu stads allmänning.

Övre Dikarbacken hade under andra hälften av 1800-talet i stort samma markanvändning och rumsliga organisation som på 1700-talet. Odlingsmarken var uppdelad på två gärden, på 1800-talet med en väg och en stenvall emellan. Åkermarken hade förändrats något inom gärdena, en mindre del av den tidigare åkermarken hade lagts som impediment och delar av tidigare impedimentmark hade odlats upp. En ny smal åkerteg hade odlats upp på tidigare hagmark i sydväst. Några odlingsrösen hade röjts bort, andra har blivit större. Odlingssten hade lagts i murar eller stensträngar i åkrarnas ytterkanter. På flera ställen har stengärdesgårdar markerats på kartan. Diken

Figur 13. Täkten i beteshagens sydvästra hörn angavs 1841 som gammal åkermark. Röset mitt på fanns redan då, se figur 11. Fotograferad från öster, Greger Bennström.

hade grävts så att åkertegarna blivit ca 20-30 meter breda. En nyodling hade tagits upp i anslutning till bäcken i den inhägnade hagmarkens södra hörn. De två tidigare hagarna hade slagits ihop till en stor.

Vägen till gården norrifrån passerade Krondiket och gick söderut längs gårdens östra gräns, passeradet genom inägomarken mellan de två åkergärdena och fortsatte till nyodlingen. Vägen bör ha passerat över åkrarna då den sedan fortsatte bort mot Nedre Dikarbacken. Ytterligare några vägar har ritats ut. Den mörka rundeln vid Krondiket anger sannolikt en gruva.

1900-talets landskap

Sven Olssons dokumentation 1978 berörde bägge gårdarna och är ett bra tidsdokument.

Bebyggelse

Övre Dikarbacken bestod ännu vid inventeringen 1978 av tre byggnader (figur 14), två av dem, bostadshuset på impedimentet (A) och ladan i söder (C) ser ut att vara av samma storlek som byggnaderna hundra år tidigare, medan byggnaden i väster (B) har ersatts med en något större byggnad. Bostadshuset var förmodligen från tidigt 1800-tal (figur 15). Enligt traditionen står det på grunden till det hus där Fet-Mats bodde på 1600-talet. Ladan kan vara från 1700-talet (figur 16). Byggnad (C) är ett yngre uthus med regelstomme. Gården fungerade 1978 som sommarbostad.

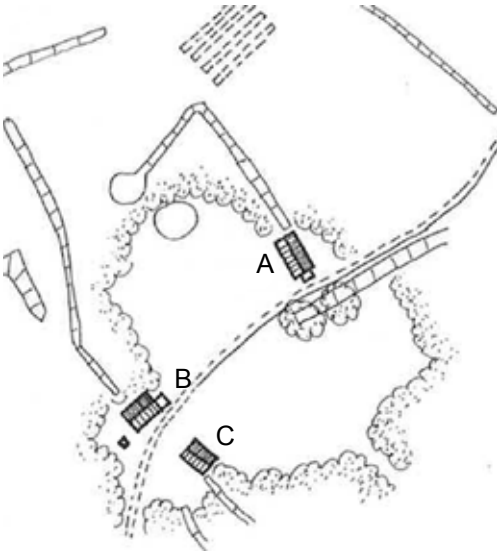

Figur 14. Plan över bebyggelsen på Övre Dikarbacken 1978. Illusration Daniels Sven Olsson, Dalarnas museums arkiv.

Figur 15. Bostadshuset på Övre Dikarbacken 1978. Det är troligen uppfört i början av 1800-talet. Foto Daniels Sven Olsson, Dalarnas museums arkiv.

Nedre Dikarbackens bebyggelse bestod 1978 av två byggnader, de längst i väster om man jämför med 1800-talskartorna. De ligger på samma platser som två av 1800-talsbyggnaderna, men ger intrycket av att vara något större, troligen påbyggda. Vidare noterades några husgrunder varav en överensstämmer med en byggnad från 1800-talet. Huset ska ha rivits omkring 1970 och enligt en nyckelbricka ha varit brygghus. Bostadshuset antas vara uppförts på 1830-talet, men i så fall bör byggnaden ha flyttats. En sportstuga byggdes öster om gården på 1950-talet.

Markanvändning och rumslig organisation

Landskapet hade börjat växa igen. Vid inventeringen 1978 noterades många stenmurar i anslutning till hägnader och åkerbegränsningar. En del av dessa finns markerade på 1800-talskartorna, andra inte. Det är möjligt att det betyder att en del tillkommit senare, men inte helt säkert. Vid inventeringen noterades röjningsrösen på flera ställen där det inte funnits åkrar enligt kartmaterialet. Det kan tolkas som att det varit tillfälliga odlingar under några år eller decennier mellan karteringarna eller att det är mycket gamla odlingslämningar.

Resterna av en övergiven pälsdjursfarm fanns i norra delen av Övre Dikarbackens inägomark.

Skötseln under 1900-talets andra hälft

Byggnaderna vid Övre Dikarbacken revs förmodligen några år efter inventeringen 1978, i samband med en brandövning. Kommunen köpte också in en stor del av marken och arbetade med en detaljplan i slutet på 1970-talet, vilket skulle innebära att vägar och villaområden anlades i området. Planen förverkligades aldrig och mycket av marken har kommit att ligga för fäfot tills Naturskolan började nyttja området för ca tio år sedan. Ett försök att göra området mer tillgängligt gjordes i början av 1980-talet då en vandringsslinga i anslutning till Korsgårdens hyttor och Harmsarvet anlades. Vid Övre Dikarbacken har några fotbollsplaner och en liten lekpark gjorts i ordning i anslutning till villaområdet öster därom.

Figur 16. Lada på Övre Dikarbacken 1978. Byggnaden kan vara från 1700-talat. En delvis igenrasad källare fanns under byggnaden. Foto Daniels Sven Olsson, Dalarnas museums arkiv

Inventering

Fältinventering

Inventeringen genomfördes i juli och augusti 2014. Området som inventerades var ca 800x500 meter stort. I norr och i väster begränsades området av vattendragen Krondiket och Gamla Bergsdammen. I öster och sydväst gränsade området till bostadsområdena Krondiket respektive Götgården och i söder till skogsmark. Hela området gicks över till fots i ca 20-40 meter breda slag beroende på terräng och vegetation. Som underlag användes rektifierade historiska kartor och den inventering som Sven Olsson gjorde 1978. Påträffade lämningar mättes in med GPS kopplad till en handdator med underlagskartor och beskrevs enligt Riksantikvarieämbetets praxis. Lämningar som redan fanns registrerade i FMIS besöktes för att kontrollera att beskrivning, utbredning och läge stämde.

De lämningar som redan fanns registrerade i FMIS var tre områden med röjningsrösen (5:1, 13:1 och 88:1), en fångstgrop (3:1) och två fångstgropliknande lämningar (3:2 och 8:1), två platser med tradition (2:1 och 4:1), ett område med fossil åkermark (3:3), ett område med stenbrytning (70:1) och ett område med ugnar, härdar och slagg m.m. (112:1). Dessutom tangerar utredningsområdet hyttområdet Falun 1:1 och själva Krondiket Falun 89:1 (figur 6 och 17).

Terrängen inom området bestod främst av nordvästsluttande skogsbeväxt moränmark. Vegetationen varierade från gles tallskog till tät lövskog. Den västligaste delen av området var flackt och något sankt. Runt bebyggelsen i Nedre Dikarbacken var ett mer öppet landskap med betesmark och tomtmark. Genom området gick flera gångstigar och skidspår och från Lilltorpsvägen i norr gick en sämre bilväg söderut till Nedre Dikarbacken och vidare till Götgården.

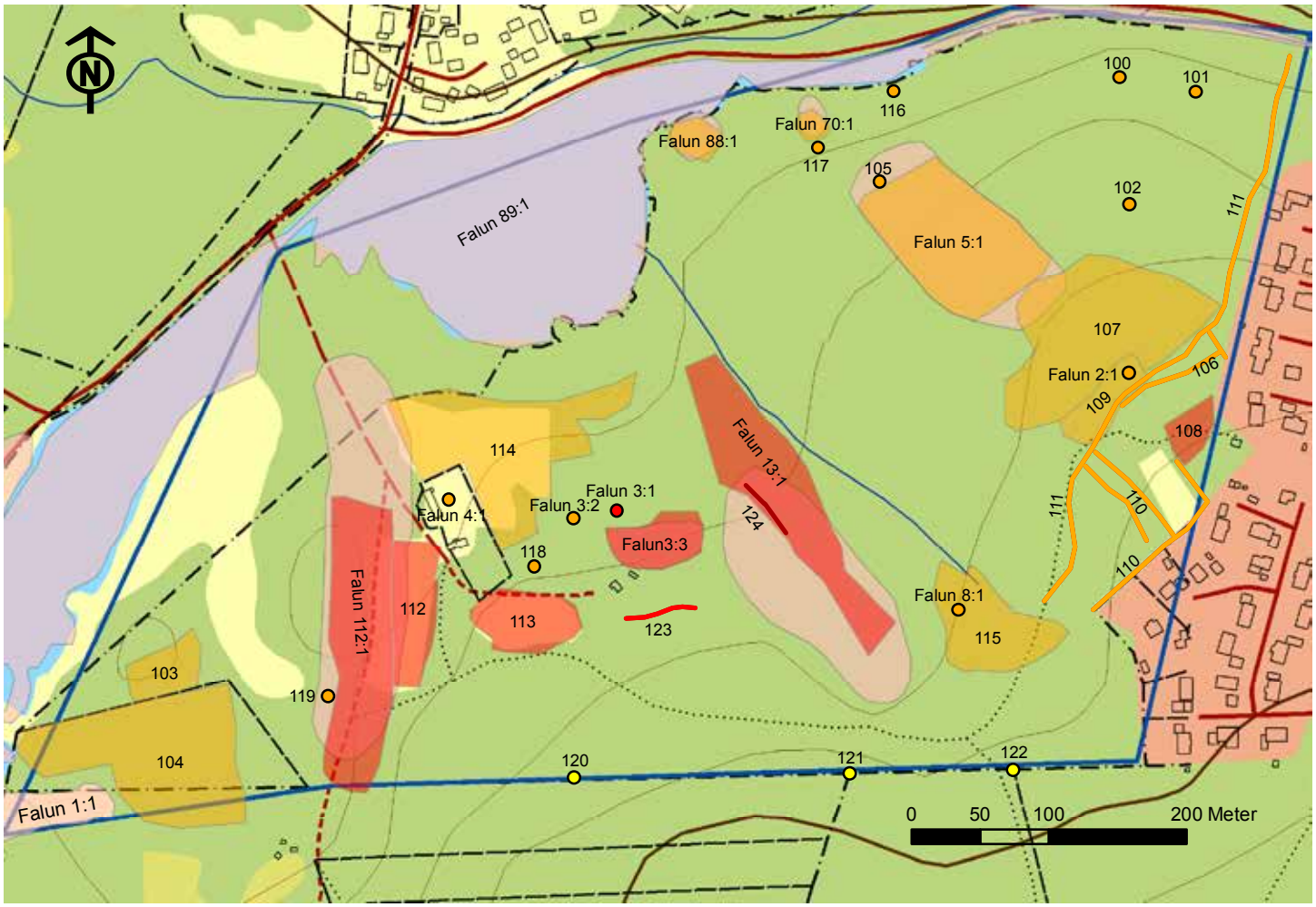

Figur 17. De nyregistrerade lämningarna 100-124 och de tidigare registreradelämningarna i FMIS med prefixet Falun. Fornlämningar är rödmarkerade, övriga kulturhistoriska lämningar orange och ej kulturhistoriska lämningar gula. Skala 1:5 000.

Resultat

Totalt dokumenterades 22 nya lämningar och 13 lämningar som redan fanns registrerade i FMIS kontrollerades. Till detta kommer tre platser med gränsmärken (figur 17).

Bland de nyregistrerade lämningarna var den vanligaste kategorin odlingslämningar. Sex områden med fossil åkermark registrerades (nr 107, 108, 112, 113, 114 och 115). Till kategorin odlingslämningar bör även fyra hägnader (nr 106, 110, 123 och 124) och ett slåtterområde (nr 104) räknas. Under inventeringen registrerades även fyra prospekterings- eller täktgropar (nr 100-102 och 105), två röjningsrösen (nr 116 och 117), en torvtäkt (nr 103), en gårdstomt (nr 109), en färdväg (nr 111), en husgrund (nr 118) och en källa (nr 119).

Av de FMIS-lämningar som fanns inom området ändrades utbredningen eller läget för sju stycken, nämligen nr 3:3, 5:1, 8:1, 13:1, 70:1, 88:1 och 112:1. För nr 3:3 ändrades även beskrivningen från röjningsröseområde till område med fossil åkermark.

Tolkning

När det gäller de fyra groparna (100-102 och 105) är funktionen något oklar. Åtminstone nr 100 och 105 verkar vara någon form av prospekteringsgropar då de uppgrävda massorna ligger kvar bredvid groparna. Då detta inte är fallet för groparna 101 och 102 ligger det närmast till hands att tolka dem som någon form av täktgropar. Det är möjligt att täkterna har något med anläggandet eller underhållet av Krondiket och Gamla Bergsdammen att göra. Det samma gäller rösena Falun 88:1 (figur 19) samt rösena nr 116 och 117 som skulle kunna vara stenmagasin eller stenar som blivit kvar efter att man har grävt efter sand.

Figur 18. Stenmuren nr 124 utvisade den gamla gränsen mellan Övre och Nedre Dikarbacken. Fotograferad från SÖ, Greger Bennström

De två röjningsröseområdena, Falun 5:1 och Falun 13:1, är svårtolkade. I det historiska kartmaterialet finns ingen odlingsmark redovisad inom de två områdena. Vid inventeringstillfället kunde inte heller några spår efter odling iakttas inom områdena. Rösena inom Falun 5:1 skulle kunna ges samma tolkning som rösena Falun 88:1 samt nr 116 och 117, d.v.s. att de är stenmagasin eller kvarlämnade stenar efter sandtäkt i samband med anläggandet eller underhåll av Krondiket och Gamla Bergsdammen. Mer troligt är att rösena skulle vara spår efter slåtter. Man har röjt marken från träd och stenar för att få en ängsmark som man kunde slå med lie. En tredje tolkning är att rösena ändå är lämningar efter odling. I så fall skulle den odlingen vara övergiven och igenväxt redan 1777, eller ha varit väldigt kortvarig. Detta eftersom det inte finns några uppgifter om odling, gammal odling eller liknande i det historiska kartmaterialet. Ytterligare en tolkning är att rösena härrör från en planerad utvidgning av odlingsmarken nr 107. En utvidgning som i så fall aldrig blev av. När det gäller området Falun 13:1 är slåttermark eller sedan länge övergiven odlingsmark den troligaste tolkningen. Här finns förutom rösen även minst tre stycken stenmurar eller stensträngar. Stenmurarna bör ha funktionen att avgränsa någon form av yta. Den längsta stenmuren nr 124 ligger i det som var gränsen mellan Nedre och Övre Dikarbacken (figur 18).

De övriga odlingsytorna är förhållandevis tydliga. Nr 107 finns med på en karta från 1777 och dess yttre begränsning stämmer väl överens med denna karta. Strukturerna inom ytan som syns idag stämmer dock bäst överens med kartan från 1870. I sydväst finns ett område utanför stenmuren med mindre rösen och stenröjda ytor. Denna del finns inte på det historiska kartmaterialet utan har troligen tillkommit efter 1870. Odlingsytan nr 108 och stenmuren nr 106 utgörs av rester från en större odlingsyta, vilken delvis har hängt ihop med nr 107 (figur 20). Odlingsytan, rösena och gränsen som stenmuren

Figur 19. Ett av rösena inom röjningsröse-området Falun 88:1. Gamla Bergsdammen syns i bakgrunden. Fotograferat från Ö, Greger Bennström

Figur 20. Ett parti av vägbanken nr 111 med stenmuren nr 106 till höger och en del av odlingslämningen nr 107 till vänster vid Övre Dikarbacken. Fotograferat från SV, Greger Bennström.

Figur 21. Stenmuren i norra änden av odlingslämning nr 112. Fotograferad från V, Greger Bennström

ligger i finns redan på kartan från 1777. I samband med att bostadsområdet Krondiket utvidgades på 1970-talet anlades en lekplats och fotbollsplaner på delar av odlingsytan. Vid detta tillfälle tycks några av rösena ha försvunnit (DM arkiv). Det system av stenmurar (nr 110) som finns i anslutning till nr 108 finns delvis inritade på kartan från 1870. Den sydvästliga delen av muren i NO-SV riktning verkar dock ha tillkommit senare. Muren i NO-SV riktning ligger också i den sydöstra gränsen för det som var Övre Dikarbacken ägor och är fortfarande en ägogräns.

Odling nr 115 finns på 1870 år karta men inte på de äldre kartorna. Här är marken fuktig och odlingsytorna omges av diken. Marken avvattnas genom ett dike/bäck som rinner ut i Gamla Bergsdammen. Eventuellt har bäcken reglerats vid odlingens nordligaste delar.

När det gäller de tre odlingslämningarna nr 112, 113 och Falun 3:3 så stämmer deras utseende bättre med hur de är inritade på den mer detaljerade kartan från 1841 än hur de ser ut på kartan från 1870 (figur 21).

Odlingslämningen nr 114 är ett ganska stort och komplext område med flera mindre odlingsytor och många rösen, stensträngar och murar. Själva odlingsytornas indelning och avgränsning verkar stämma bäst med hur det ser ut på 1870 års karta medan vissa rösen är mer exakt inritade på 1841 års karta. Den husgrund som finns i nordvästra delen av området har enligt uppgift till personalen på Falu Naturskola varit en fiskebod från 1900-talet. Grunden verkar dock för rejäl för en fiskebod, men någon byggnad finns inte redovisad i det historiska kartmaterialet.

I undersökningsområdets sydvästra del finns ett område som mest liknar en slåttermark, nr 104 (figur 22). Marken är sank och dikad runt om, även inne på området finns diken. Odlingsytan utgör idag en egen äga, men sträcker sig i verkligheten även en bit in på Götgårdens mark. På kartan från 1870 redovisas 7 långsmala åkerytor. Samma åkerytor finns även på laga skifteskartan över Götgården från 1862 (20-SKO-243). Åkrarna har tillhört Götgården. Torvtäkten, nr 103, som finns direkt norr om slåttermarken är inte redovisad i något historiskt kartmaterial. De små rektangulära groparna tyder på att man har grävt för hand med spade. In i det allra sydvästligaste hörnet av undersökningsområdet sträcker sig ett slaggvarp från hyttlämningen Falun 1:1. Slaggvarpet är här lågt och flackt vilket kan tyda på att man har schaktat bort slagg under modern tid.

Nr 109 är Övre Dikarbackens gårdstomt och består av tre husgrunder. Den ena av dem, Falun 2:1, ska enligt traditionen vara efter det hus där Fet-Mats ska ha bott. Samma tradition finns också för en husgrund på Nedre Dikarbacken, Falun 4:1. Om det finns någon sanning i traditionerna så måste åtminstone en av gårdarna vara från 1600-talet. Se vidare resonemanget om Övre och Nedre Dikarbacken i den sammanfattande karaktäristiken.

En husgrund, nr 118, registrerades vid Nedre Dikarbacken. Någon byggnad på denna plats finns inte i det historiska kartmaterialet, men på ekonomiska kartan finns en mindre byggnad inritad på platsen. Grunden är ganska stor, ca 13x5 meter och består av olika delar. Dels ett femtontal glest ställda stora syllstenar och dels en försänkt yta med en tätt lagd syllstensram runt. I anslutning till grunden finns också två flacka rösen. Tolkningen blir att det antingen rör sig om en uthuslänga där flera olika funktioner varit inrymda eller att man har byggt en ny byggnad på en äldre grund.

Den hägnad som utgörs av en stensträng, nr 123, ligger i det som varit Nedre Dikarbackens gräns åt söder.

Vägen, nr 111, går från Krondiket i undersökningsområdets nordöstra hörn upp genom gårdstomten nr 109 och vidare till odlingen nr 115 (figur 20).

Figur 22. Ett fortfarande öppet parti i den annars igenväxta odlingslämningen nr 104. Fotograferad från Ö, Greger Bennström

Figur 23. Källan nr 119 är vattenförande trots den varma och torra sommaren. Fotgraferad från V, Greger Bennström

Figur 24. Varggropen Falun 3:1. Fotograferad från NV, Greger Bennström

Södra delen, där marken är fuktigare, utgörs av en vägbank uppbyggs av grus och hyttslagg. Den norra delen liknar mer en bred gångstig. Vägen finns inritad på kartan från 1870. Rimligtvis måste det ha funnits någon väg eller stig till odlingarna nr 107 och 108 även på 1700-talet men den finns inte inritad på kartorna.

Figur 25. Varggrop mellan gamla och nya Dikarbacken, troligen Falun 3:1. Kapten Klingwall står i gropen. Foto: K.E. Forsslund 1925, Dalarnas museums arkiv

Källan nr 119 finns inte belagd i det historiska kartmaterialet (figur 23). Vid både Övre och Nedre Dikarbacken har det funnits grävda brunnar. Enligt Sven Olsson (1978) användes denna källa av fritidshusägarna vid Götgården.

Falun 70:1 består av ett mindre stenbrott, eventuellt har kvartsfältspat brutits. Stenbrottet är markerat på kartan från 1870.

Inom undersökningsområdet finns också tre gropar registrerade. Två av dem, Falun 3:2 och 8:1 har av RAÄ:s fornminnesinventering tolkats som fångstgropsliknande lämningar, medan den tredje, Falun 3:1, har tolkats som en varggrop (figur 24 och 25). Fångstgropsliknande innebär att lämningen till stora delar liknar en fångstgrop, men att man har bedömt att det ändå inte är en sådan. Möjligen kan det röra sig om källargropar eller liknande.

Området Falun 112:1 är svårtolkat. 1982 utförde Riksantikvarieämbetet en provundersökning i området. 26 schakt togs upp och i flera av schakten i mellersta och södra delen framkom anläggningar. Anläggningarna bestod bland annat av lämningar efter kopparhantering, härdar och stenmurar/-strängar. Lämningarna kunde dateras från sen vikingatid fram till nutid (Hjärthner-Holdar 1991). Det är ofta svårt att göra tolkningar utifrån sökschakt och extra svårt blir det när lämningarna är så komplexa som i det här fallet. En ytterligare försvårande omständighet är den vägbank som går genom området upp till Götgården. Vägbanken är delvis uppbyggd av slagg, vilken troligast kommer från hyttområdet Falun 1:1, och som kan ha blandats med underliggande anläggningar. De anläggningar som kan ges en säker kontext är de stenmurar och stensträngar som tillhör odlingslämningen nr 112. Undersökningen visade att det under den ovan mark synliga stenmuren fanns spår efter en äldre mur, vilken fortsatte söder om den synliga muren.

Klassificering

Utifrån kulturmiljölagen och Riksantikvarieämbetets praxis kan en lämning klassificeras som ”fornlämning”, ”övrig kulturhistorisk lämning” eller ”ej kulturhistorisk lämning”. Enligt Kulturmiljölagen (1988:950) är ”fornlämningar lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna...” Sedan januari 2014 har man även infört en kompletterande tidsbestämmelse, år 1850. Det innebär att lämningar som tillkommit 1850 eller senare inte har ett omedelbart skydd som fornlämning. De lämningar som bara delvis uppfyl-

ler kraven i kulturmiljölagen klassas som övrig kulturhistorisk lämning och skyddas i allmänhet av en hänsynsparagraf i Skogsvårdlagen (30 § SvL). De har alltså ett svagare skydd än fornlämningar. Ej kulturhistoriska lämningar kan vara t.ex. naturbildningar utan anknytning till mänsklig verksamhet eller broar och gränsmärken som fortfarande används.

Alla slags ingrepp i fornlämningar kräver tillstånd från länsstyrelsen. Det är också länsstyrelsen som beslutar om ett ingrepp i en fornlämning ska föregås av arkeologiska åtgärder.

Odlingsrösen och stenmurar i jordbruksmark omfattas av ett generellt biotopskydd. Inom ett sådant biotopskyddsområde får det inte bedrivas verksamhet eller genomföras åtgärder som kan skada naturmiljön. Det är länsstyrelsen som beslutar om eventuella undantag från bestämmelserna.

De nyregistrerade lämningar som har bedömts som fornlämningar är områdena med fossil åkermark, nr 108, 112 och 113 samt stensträngarna nr 123 och 124. När det gäller dessa tre odlingslämningar så ser man spår efter äldre brukningsmetoder i form hak och terrasskanter. Odlingarna finns dessutom belagda före år 1850 i det historiska kartmaterialet. Även odlingsområdena nr 107 och 114 finns belagda i kartmaterialet före 1850. Men här är de ålderdomliga spåren inte lika framträdande. Stensträngarna nr 123 och 124 ligger i före detta gränser. Gränserna finns belagda före år 1850 och det är troligt att de är äldre än så, se även Falun 3:1 nedan. För de båda lämningarna Falun 3:3 och Falun 13:1 har statusen ändrats. Falun 3:3 bedömdes vid fornminnesinventeringen 1991 som ett röjningsröseområde med statusen övrig kulturhistorisk lämning. Området var då troligen skogsbeväxt. Nu när delar av området är betat syns äldre odlingsspår i form av hak och terrasskanter. Odlingen finns också belagd i kartmaterial från 1841, därför har sakordet ändrats till område med fossil åkermark och statusen till fornlämning. Röjningsröseområdet Falun 13:1 fick vid fornminnesinventeringen statusen bevakningsobjekt. Det innebär att man vid okulär besiktning inte har kunnat avgöra om lämningen var formlämning eller inte. Lämningen är fortfarande mycket svårbedömd, men den långa stenmur/stensträng, nr 124, som ligger i kanten av området utgör gränsen mellan Övre och Nedre Dikarbacken. En gräns som finns belagd från åtminstone 1777. Bedömningen har gjorts att området med rösen och murar därför kan vara äldre än 1700-talets mitt och därmed är fornlämning. Hyttområdet Falun 1:1, fångstgropen Falun 3:1 och området Falun 112:1 var sedan tidigare bedömda som fornlämningar och någon annan bedömning har inte gjorts vid den här aktuella inventeringen. Även gårdstomten nr 109 är svårbedömd. En tradition finns att Fet-Mats ska ha bott på platsen, vilket skulle innebära att gården är från åtminstone 1600-talet. Enligt det historiska kartmaterialet finns bostadshuset belagt först

Figur 26. Det övertorvade gränsmaärket nr 120 som visar den södra gränsen för Falu stad. Fotograferat från SV, Greger Bennström

1870. Då en gård bör innehålla åtminstone ett bostadshus har lämningen här bedömts som övrig kulturhistorik lämning.

De tre gränsmärkena nr 120-122 ligger i gränsen mellan Dikarbacken, Götgården och Övre Gruvriset (figur 26). Gränsen utgör också gräns mellan Falu stad och Stora Kopparbergs socken. Denna gräns finns belagd från åtminstone 1700-talet. Men då gränsen fortfarande är i funktion utgör gränsmärkena inte några lämningar och skyddas därmed inte heller av kulturmiljölagen. Gränsmärken i funktion är dock skyddade genom andra lagar, t.ex. brottsbalken 14 kap. Resterande lämningar har bedömts som övriga kulturhistoriska lämningar.

Sammanfattningsvis finns inom undersökningsområdet tio fornlämningar, nr 108, 112, 113, 123 och 124 samt Falun 1:1, 3:1, 3:3, 13:1 och 112:1. Inom undersökningsområdet finns också 23 övriga kulturhistoriska lämningar, nr 100–107, 109–111, 114–119 och Falun 2:1, 3:2, 4:1, 5:1, 70:1 och 88:1.

Sammanfattande karaktäristik

I Kopparbergslagen har bebyggelse i form av ensamgårdar varit vanligare än byar och de två gårdarna i Dikarbacken ska räknas dit. Det finns byliknande bebyggelse i omgivningen men de flesta har förmodligen inte varit byar i egentlig mening. Dikarbacken liksom närbelägna Gamla Berget ligger inom Falu stad sen mitten av 1600-talet. Gamla Berget är en samling gårdar med mycket begränsad odlingmark, närmst kålgårdar. Om det varit stadsgränsen eller närheten till Falu gruva som har varit anledningen får lämnas osagt. Dikarbackens gårdar har mer karaktär av jordbruk, även om de inte besitter några stora arealer. Kommer man utanför stadsgränsen blir gårdarnas odlingsmarker större, mer som man förväntar sig av gårdar på landet.

För både Gamla Berget och Dikarbacken bör gälla att de bebotts av relativt välbeställda hushåll med anknytning till gruvan under senmedeltid fram till 1600-talet. Området mellan bebyggelseenheterna var mycket viktigt för kraftförsörjningen till gruvan, främst från 1500-talet och framåt.

Av det bevarade kartmaterialet kan man utgå ifrån att en gård legat vid Övre Dikarbacken sedan åtminstone 1600-talet, medan det utifrån arkeologiska indikationer kan antas att det legat en gård i Nedre Dikarbacken under medeltiden. Den övergavs förmodligen på 1600-talet, eventuellt i samband med att staden anlades och marken räknades som Falu stads allmänning. En ny gård eller snarare ett torp etablerades under första hälften av 1800-talet. Från att gårdarna tidigare mestadels varit bebodda av bergsmän, ändrades det under 1800-talet till hantverkare och arbetare.

Övre Dikarbacken har varit den större av gårdarna, med reservation för att vi vet mycket lite om den äldre gården vid Nedre Dikarbacken. Övre Dikarbackens gränser verkar ha varit intakta sedan 1600-talet och troligen längre. Den åker och ängsmark eller rättare sagt lindjord som redovisas på kartorna från 1700-talet och framåt är begränsad. Resten brukades som hagmark.

Odlingsmarken eller lindorna har röjts från mycket sten, mäktiga stenmurar finns på många ställen.

I hagmarken finns två områden med rösen. Det finns därför anledning att anta att större ytor varit uppodlade tidigare. Det ena området ligger i anslutning till inägomarken, medan det andra ligger på gränsen mot Nedre Dikarbacken. Gränsen verkar ha varit stabil, varför det är troligast att odlingen tillhört Övre Dikarbacken. Röseområdena har således tillhört Övre Dikarbacken, på den nedre gården finns inga kända.

Av den troliga medeltida gården vid Nedre Dikarbacken finns härdar och

andra bebyggelseindikerande lämningar samt rester av en äldre stenmur i sydvästra kanten av 112 dokumenterad, dessutom resterna av en nästan tusen år gammal kopparhytta. Från 1600-talet utgjorde området del av Falu stads allmänning fram till att lägenheten Korsgårdsmyran anlades 1840. Vid karteringen 1841 angavs nr 112 och 113 som gammal åkermark. Frågan är vad det betyder: att de nya ägaren inte odlat upp allt på en gång eller att dessa åkrar inte varit helt igenvuxna och då troligen hört till den äldre gården.

Gårdarna ägde ingen skogsmark i anslutning till inägomarken. Den mark som låg söder och väster om inägo- och hagmark var Falu stads allmänning. Nedre Dikarbacken och Götgården hade en gemensam skogslott på 1700-talet. Men skogsmark tillsammans med Götgården nämns redan på 1400-talet, om det är samma skogsskifte går inte att avgöra.

Det är egentligen bara spåren efter 1800-talsbebyggelsen som finns kvar i Dikarbacken. Karaktäristiskt är att husen har varit små och de har legat spridda på gårdstomten. Det finns inga antydningar till kringbyggd gård och gårdarna har inte följt bergsmansgårdarnas gängse mode. Gårdsägarna på 1800-talet hade förmodligen varken ekonomi eller direkt social knytning till bergsfrälset.

Bergsmanseran kan ha tagit slut med Fet-Mats eller snarare Jonas Petri Moraeus och hans son. Under 1700-talet var inte bara Nedre Dikarbacken övergiven, den övre gården verkar inte ha varit bebodd, även om markerna sköttes. Den stora händelsen på 1700-talet var förmodligen bygget av Nya Krondiket. Förutom att en av myrarna förvandlades till damm, är förmodligen några av groparna i skogen spår av täkter som har med dammbygget att göra.

De delar av odlingsmarken som under senare år har öppnats upp genom Naturskolans försorg ger en fin bild av ett äldre småskaligt jordbrukslandskap. De bör hållas öppna även framöver och brukas med eftertanke. Även om alla odlingsytor aldrig har varit i bruk samtidigt under historiens gång skulle det vara önskvärt att åtminstone röja fram rösen m.m. inom områdena Falun 13:1, Falun 5:1 och nr 115.

De lämningar som har bedömts som fornlämningar är skyddade enligt lag och inga ingrepp får göras utan tillstånd från Länsstyrelsen. Även när det gäller odlingslämningarna nr 114, 107 och Falun 5:1 bör man vara restriktiv när det gäller ingrepp. Ny sten bör t.ex. inte läggas upp på de befintliga rösena eller murarna. Det samma gäller Falun 88:1. Det är också viktigt att påpeka att odlingslämningarna nr 107 och 114 med stor sannolikhet innehåller spår och anläggningar från tiden före 1800, även om de inte är så framträdande idag.

Södra delen av gårdstomten nr 109 är kraftigt igenväxt, det samma gäller delar av hägnadssystemet nr 110. Boende i närheten lägger sin trädgårdskompost på husgrunderna i södra delen av gårdstomten, vilket naturligtvis inte är lämpligt. Grunderna bör rensas fram och en ny plats för trädgårdskompost ställas i ordning.

Även om Sven Olssons inventering är mycket noggrann skulle det vara önskvärt med en ordentlig kartering av odlingslämningarna, så alla anläggningar och konstruktioner kommer med. Området innehåller många gångstigar som passerar de flesta lämningarna. Stigarna bör underhållas och på vissa ställen förbättras och flera av lämningarna skulle kunna skyltas med beskrivningar, historik, historiska kartor och äldre fotografier.

Bebyggelseanalys Nedre Dikarbacken

Metod

Bebyggelsen har inventerats och exteriört beskrivits i detalj (figur 27). En lättare källsökning har gjorts för att få fram historik om byggnaderna. Utifrån exteriör och historiskt sammanhang har en kulturhistorisk bedömning gjorts av bebyggelsen.

Historik

Dagens bebyggelse på Nedre Dikarbacken uppfördes troligen under början av 1800-talet, enligt Elisabeth Hemström senast 1838 (Hemström 1982). Byggnaden ska enligt Daniels Sven Olsson ha en vindsdörr från 1600-talet (Olsson 1978). Ekonomibyggnaderna uppges vara byggda under 1800-talet. Under 1840-talet kallades gården Korsgårdsmyran och ägdes av en karduansmakare Löfving. 1848 bytte gården ägare, vilka behöll gården i sin ägo till 1896. Kring sekelskiftet 1900 stod gården tom en kortare tid, men köptes sedan av Karl Daniel Persson som lät en dagkarl och senare sin son bo på gården. Gården beboddes av denna släkt in på 1960-talet (Hemström 1982).

Någon historik om sportstugan ovan Nedre Dikarbacken har inte tagits fram inom tidsramen för denna utredning.

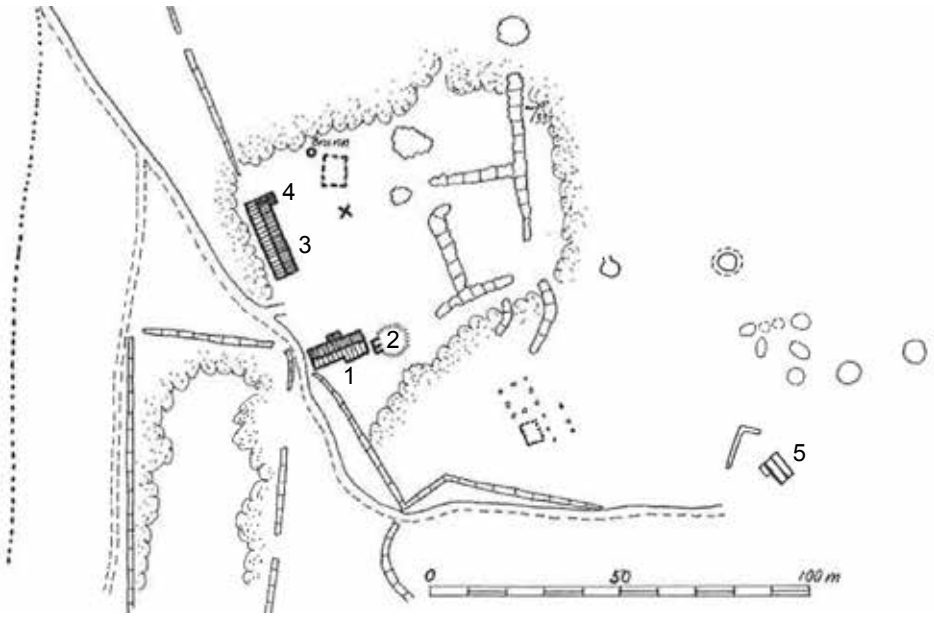

Figur 27. Situationsplan över Nedre Dikarbacken. Illustration Daniels Sven Olsson.

Byggnadsbeskrivningar

1 Bostadhus

Byggnaden har formen av en långsmal stuga och är uppförd i timmer. Byggnaden är rödfärgad med vita knutar och är utbyggd åt öster. På baksidan syns denna utvidgning tydligt men är inte urskiljbar på framsidan förutom att byggnadens äldre västra del är klädd med fasspontpanel medan den östra nyare delen är klädd med spontad panel. Fönstren är vitmålade och spröjsade med i regel tre rutor per båge. De flesta fönsterfoder är profilerade. Grunden utgörs av huggen och murad sten och fasaden avslutas med en rödfärgad vattbräda mot grunden. Sadeltaket är belagt med tvåkupigt lertegel och har två skorstenar murade i tegel, enkelt utkragade i de två översta skiften. Takfoten är rödfärgad medan takfotsbrädan är vit.

Gården har en fin torpträdgård med äldre växter såsom syren, fruktträd, hallon och kärleksört (figur 28).

På **framsidan**, mot norr, finns en enkel faluröd veranda med spröjsade fönster och gulmålad dörr från 1940-talet med en enkel glasruta och ett fält med karosseripanel (figur 29). Verandan har tre fönster på varje sida och ett fönster på ömse sidor om dörren. Alla med tre rutor, men de bredvid dörren är aningen bredare än de på sidorna. I övrigt finns två fönster i fasaden på ömse sidor om verandan.

Östra gaveln karaktäriseras av att nocken inte är centralt placerad (figur 30). I gavelröstet sitter ett litet fönster som har fyra rutor men där mittenspröjset är brett som en mittpost och därför ger sken av två bågar. Hela fönstret är nästan kvadratiskt.

På **baksidan** mot söder syns tydligt de två byggnadsperioderna eftersom den västra delen inte är lika bred (figur 31). Äldre delen har också knutlådor. Det sitter en skorsten i varje byggnadsdel. Baksidan har tre fönster. Alla har två bågar med tre rutor i varje båge, men det östra är större än de två i äldre delen av huset.

I **västra gaveln** är nocken placerad centralt (figur 32). Fasaden har två fönster ovanför varandra. Det nedre har två bågar med tre rutor i varje. Det på vinden har två bågar med två rutor i varje, totalt nästan kvadratiskt.

2 Jordkällare

Öster om bostadshuset finns ett jordtäckt stenvalv. Framför detta finns ett förrum av plank, som är brädklätt och rödmålat (figur 33). Taket är idag borta men var belagt med tegel (Olsson 1978).

3 Ladugård

Längs vägen norr om bostadshuset ligger ladugården som utgörs av en länga sammansatt av fyra byggnadskroppar (figur 34). Större delen av längan har ett sammanhållet sadeltak med tvåkupigt lertegel. Första delen av längan, ett förråd, är uppfört i två våningar och har därför ett eget sadeltak på en högre nivå än övriga längan. Taken är mossbevuxna och i dåligt skick. Även delar av timmerstommarna har stora underhållsbehov. Hela längan är rödmålad.

Den östra fasaden består, från söder till norr av först en tvåvåningsbod med två portar och lucka till övervåningen. Boden är klädd med lockpanel. Nedre portarna har varit mörkmålade, tjärade eller rödtjärade. Därefter står en timrad lada som kan vara en tidigare trösklada. Denna byggnadskropp är sammantimrad med ett stall med knutlådor och uttimrat golv. Till denna byggnad ansluter ett stall i nyare timring med slätknutar. Byggnadskroppen

Figur 28. Nedre Dikarbacken har en liten trädgård med äldre växter. Foto: Lovisa Smedberg

Figur 29. Nedre Dikarbacken är bebyggd med en liten gård med rödfärgad stuga. Foto: Lovisa Smedberg

Figur 30. Östra gaveln karaktäriseras av att nocken inte är placerad centralt. Foto: Lovisa Smedberg

har en dörr och ett fönster. Fönstret har två bågar med tre rutor i varje. Byggnadskroppen är i mycket dåligt skick.

På ladlängans gavel mot norr finns en dynglucka och ett litet fönster. Nedre delen av gaveln är timrad med laxknutar fem stockar högt, medan resten av gaveln timrats med en annan typ av slätknut. På ladans baksida mot väster finns endast en port samt en hög lucka.

4 Utedass

I vinkel till ladlängan ligger dasset (figur 35). Byggnaden är uppfört i plank och har pulpettak med tvåkupigt tegel. Väggarna är brädklädda med plank. Ovan dörren finns ett överljus med tre lätt rektangulära rutor.

5 Sportstuga

Längre in i skogen söder om Nedre Dikarbacken finns en liten sportstuga i form av en enkelstuga med faluröd liggande spontad panel och vita knutar (figur 36). Sadeltaket är belagt med plåt. Fönstren är utan spröjs med två bågar i varje karm. Bågarna är ca 50x40 cm, har kupade vinkelbeslag och är målade i grönt medan karm, foder och vattbräda är målat i vitt. På framsidans vänstra sida finns en enkel veranda/farstu inklädd i slätpanel målad i vitt. Ett spröjsat fönster med tre rutor sitter bredvid en grön dörr med karrosseripanel. På byggnadens baksida finns en utanpåliggande skorsten i tegel.

Bebyggelsens kulturhistoriska värden

Nedre Dikarbacken representerar en typ av byggnad samt en arkitektur och gestaltning som är vanlig i landet, länet och bygden, dvs. en faluröd stuga med vita snickerier. Byggnaden visar tydligt att det har utvecklats och förändrats i flera olika etapper. Detta ger miljön ett tydligt avläsbart tidsdjup. Förändringarna har genomförts med stor respekt för byggnadens ursprungliga utseende, förändringarna är lätt avläsbara men inte förfulande. Förändringarna ses i detaljer som panelens profil, form på fönsterbeslag etc.

Uthuslängan är ihopsatt av många olika byggnadskroppar som kan ha olika kulturhistoriska värden var för sig. För att utreda byggnadskropparna närmare behöver stockarnas ålder, typ av timring och eventuella hantverksspår studeras, vilket inte var möjligt inom detta uppdrag. Klart är dock att längan är viktig för miljön, och representerar en vanlig utveckling där ekonomibyggnaderna har byggts på allt efter behov och möjlighet.

Sportstugan är representativ för mitten av 1900-talet då sportstugan började byggas som fritidsbostad för invånarna i folkhemmets Sverige.

Sammanfattningsvis har bebyggelsen ett kulturhistoriskt värde grundat på att det är representativt för landet och länets arkitektur.

Symbolbärare

I bebyggelsen finns materiella bärare av det kulturhistoriska värdet. I Nedre Dikarbacken är symbolbärarna särskilt:

- Byggnadens traditionella utseende med faluröda fasader, vita snickerier, lertegeltak och vita, spröjsade träfönster med äldre glas
- Utvecklingsfaser som syns tydligt i de olika fasaderna, olika beslag etc.
- Gestaltningen av de olika utvecklingsfaserna, som sluter väl an till byggnadens ursprungliga utseende (se första punkten).

Figur 31. På baksidan syns tydligt utbyggnaden åt öster. Foto: Lovisa Smedberg

Figur 32. Västra gaveln är den ursprungliga gaveln. Foto: Lovisa Smedberg

Figur 33. Jordkällaren står idag utan tak. Foto: Lovisa Smedberg

Figur 34. Uthuslängan består av flera byggnadskroppar. Foto: Lovisa Smedberg

Figur 35. Dasset ligger i anslutning till uthuslängan. Foto: Lovisa Smedberg

Figur 36 Längre upp i skogen finns en sportstuga. Foto: Lovisa Smedberg

Immateriella bärare av det kulturhistoriska värdet är ev. arkivhandlingar, muntliga berättelser och historiska sammanhang som bidrar till att berätta mer om byggnadens historia och utveckling.

Råd för framtida skötsel av bebyggelsen

Byggnaden bör underhållas med material och metoder lämpliga med hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Detta innebär t.ex. att exteriören bör behålla sin färgsättning och att befintliga fönster bör underhållas så att de kan bevaras.

Ladugården har stora underhållsbehov i framförallt tak och stomme. Taken bör renoveras men teglet behållas. Stommarna bör ses över av timmerman och lagas vid behov.

Sammanfattning

Bebyggelseanalysen är utfört som ett resultat av inventering och beskrivning på plats samt lättare källsökning.

Bebyggelsen på Nedre Dikarbacken består av ett bostadshus ursprungligen uppfört på 1830-talet, en jordkällare samt en uthuslänga. Bostadshuset har en traditionell exteriör med faluröd liggande panel och vita spröjsade fönster. Byggnaden har förändrats och utvidgats i flera etapper vilket syns tydligt i detaljer. Uthuslängan är rödfärgad och består av flera olika byggnadskroppar. Längre söderut i skogen finns en rödfärgad sportstuga.

Nedre Dikarbacken representerar en typ av byggnad samt en arkitektur och gestaltning som är vanlig i landet och länet. Viktiga symbolbärare för dess kulturhistoriska värde är det traditionella utseendet och dess välintegrerade förändringsetapper. Byggnaden bör underhållas med traditionella material och metoder.

Naturvärdesanalys

Inledning

Naturvärdesanalysen bygger på en översiktlig inventering av trädskikt och markvegetation på gammal inägomark i anslutning till Övre och Nedre Dikarbacken, samt omgivande skogsmark. Områdets avgränsning syns på kartan i figur 37. Inventeringen av skogsmarken genomfördes i september 2013 och inägomarken i juni 2014. I begreppet inägomark ingår all den äldre åkermark som jag har kunnat identifiera i fält och som finns angiven på historiska kartor från 1841 och 1869-70. De våta miljöerna längs bäcken, i tallsumpskogen och runt trefaldighetskällan besöktes i juli 2014.

Syftet med inventeringen har varit att klargöra i vilken mån det finns kvar naturvärden kopplade till ett öppet och hävdat landskap kring de båda torpställena, samt att identifiera eventuella höga naturvärden i skogsmarken som man bör visa hänsyn till. Resultatet från inventeringen bör sedan ligga till grund för den framtida skötseln av området.

Under rubriken Rekommendationer anges förslag på åtgärder som gynnar

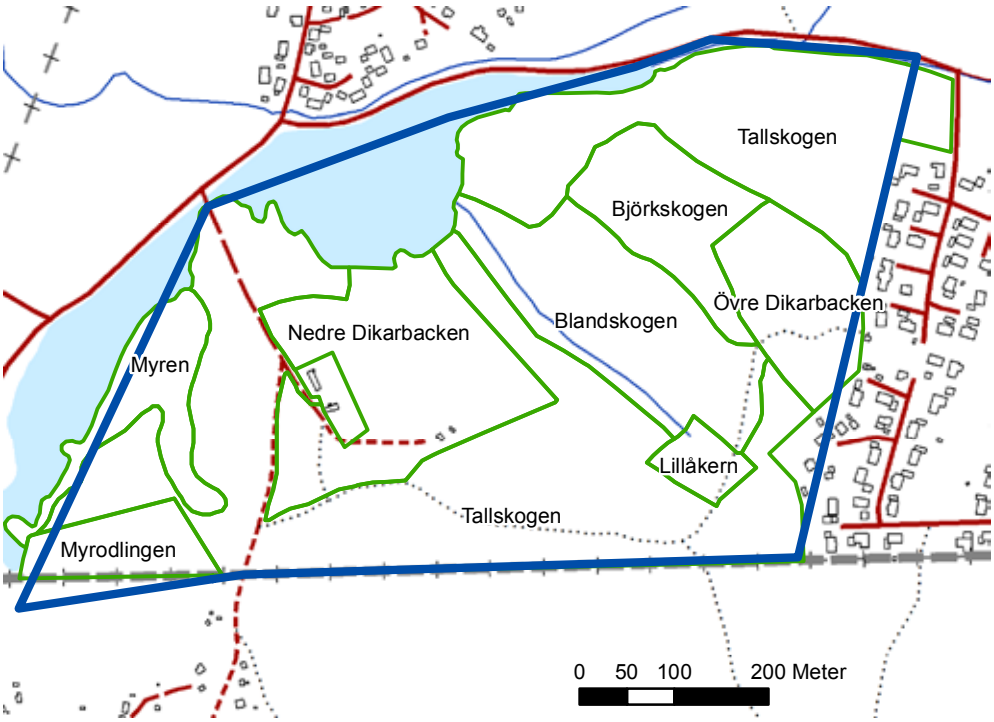

Figur 37. Naturinveteringens olika delområden markerade med grönt och utredningsområdet med blått. Skala 1:8 000.

Figur 38. Den tidigare inägomarken har betats under restaureringsarbetet och är nu åter öppen mark. Foto: Greger Bennström

och på sikt kan utveckla den biologiska mångfalden i området. Då igenväxningen av de tidigare öppna markerna inte pågått så länge att höga naturvärden kopplade till trädskiktet uppkommit, bör natur- och kulturvårdsarbetet i området kunna gå hand i hand utan några större intressekonflikter.

Den gamla inägomarken

Den gamla inägomarken är till stor del koncentrerad kring bebyggelselägena Övre och Nedre Dikarbacken. Dessutom finns ett mindre område med gammal åkermark strax söder om Övre Dikarbacken samt låglänta tidigare brukade marker sydväst om Nedre Dikarbacken, som jag kallar ”myrodlingen”. All den tidigare öppna marken har under långa perioder legat obrukad och igenväxt med ett i princip heltäckande trädskikt. Dess ringa storlek har troligen räddat det ålderdomliga kulturlandskapet till eftervärlden då ingen har ansett det vara mödan värt att röja bort odlingsrösen och bryta storsten för att kunna bruka markerna med traktor.

Under en tioårsperiod har inägomarken runt både Övre och Nedre Dikarbacken på privat initiativ mödosamt restaurerats och är idag återigen i stort sett öppna. Skogen har tagits ner och enstaka lövträd sparats. Odlingsrösen och stenmurar har frilagts. En del sälgar har nyhamlats. Återigen kan vi ta del av ett landskap som förr var mycket vanligt men som idag har rationaliserats bort eller fallit i glömska i takt med att skogen slutit sig runt det (figur 38).

Under restaureringsarbetets gång har markerna betats av får och häst. De delar av inägomarken som inte består av gammal åker har inte öppnats upp på samma sätt utan är mer att betrakta som skogsmark idag. Här finns både en önskan och möjlighet att gå vidare i restaureringsarbetet (figur 39).

I den mån det tidigare har funnits en rik hävdgynnad flora i området är den nu i stort sett utraderad av den långa perioden med beskuggning och

Figur 39. Gränsen mellan inägomark och utmark vid Nedre Dikarbacken är inte så tydlig, tallskog växer på båda sidor muren. Foto: Greger Bennström

avsaknad av hävd. Fläckvis glimmar det till med arter som liten blåklocka, prästkrage, ängsskallra och ängsvädd. Naturvärdena knutna till ett öppet, hävdat landskap är med andra ord generellt sett låga idag men med rätt skötsel är de naturligtvis utvecklingsbara.

Nedre Dikarbacken

Nedre Dikarbacken ligger omgiven av sina tidigare odlingsmarker som en stor glänta i skogen. Små åkrar ses åt alla håll, småflikiga och kantade av låga stenmurar eller odlingsrösen. Här kan ingen traktor någonsin med framgång ha satt plogen i marken. Mellan åkrarna, speciellt söder och öster om gårdsläget finns vad som troligtvis varit mera öppen slåttermark tidigare. Marken ingår i inägomarken och på en historisk karta från 1841 redovisas den som betesmark. Senare, på en karta från 1870 redovisas den som slogmark. Idag är den bevuxen med gammal och ganska grov tall och blåbärsris och uppvisar inga spår av tidigare hävd. Med tanke på trädens uppskattade ålder var det senast på 1880-talet som marken kan ha nyttjats som fodermark.

På de gamla åkerytorna är trädskiktet i princip helt avvecklat, förutom ett antal sälgar som på försök har nyhamlats. En del har klarat det meden ingreppet har blivit för hårt för andra. I övrigt finns en del rönn, björk, tall och asp i kanterna och invid odlingsrösena. Flera av rönnarna har skyddats med hönsnät som nu riskerar att strypa träden i takt med att de växer.

Hävdgynnad flora finns i hela det öppna området, men den är gles och fläckvis spridd och inte speciellt artrik. Vid inventeringen noterades prästkrage, liten blåklocka, ängsskallra, vårbrodd, ängsklocka, revfibbla, rölleka, teveronika, ärenpris och gökärt.

Övre Dikarbacken

Den gamla åkermarken på Övre Dikarbacken ligger mer samlad och har inte gammal slåttermark insprängd på samma sätt som Nedre Dikarbacken. Men det är fortfarande ett mycket småskaligt och ålderdomligt odlingslandskap som håller på att träda fram ur den omgivande skogen. Väldiga odlingsrösen och breda stenmurar vittnar också om att marken varit mera stenbunden här än på Nedre Dikarbacken (eller är de rentav ett resultat av att man orkade odla upp även den mer stenbundna slåtterängen här).

Restaureringsarbetet har inte pågått lika länge här som på Nedre Dikarbacken. Så sent som vintern 2012-13 togs ett stort antal träd ner. Centralt står det kvar en aspdunge som ringbarkades vid samma tid. Kvarlämnat finns också ett lite äldre trädskikt med björk, sälg, rönn och hägg. Vissa sälgar är toppbrutna och kommer så småningom att se ut som hamlade träd. Lövuppslaget är bitvis kraftigt.

Att restaureringsarbetet inte har pågått lika länge som på Nedre Dikarbacken märks också på floran som är tydligt artfattigare sedd utifrån ett hävdperspektiv. Typisk hävdgynnad flora saknas i princip helt. Brännässla finns spridd i stor del av området och närheten till villaområdet syns i form av trädgårdsrymlingar och dumpat trädgårdsavfall. Växtligheten ger ett frodigare intryck än den på Nedre Dikarbacken och det kan troligen till stor del förklaras av den röjgödslingseffekt som uppstår när de fällda trädens rotsystem bryts ner och stora mängder näring frigörs i marken.

Lillåkern

”Lillåkern” hör till Övre Dikarbackens gamla inägomark och ligger idag lite avsides i fullvuxen storskog. Åkermarkens tidigare utbredning framgår dock tydligt i terrängen. Marken är slät och stenröjd, vilket flera tydliga odlingsrösen vittnar om. I öster och söder löper en gammal stenmur och runt om finns tydliga spår efter gamla diken. Trädskiktet är idag i princip helt slutet (utom centralt längs stigen) och domineras helt av björk. Här finns dock enstaka asp och tall samt föryngring av rönn och gran. Träden har inte uppnått någon anmärkningsvärd ålder och har inte hunnit utveckla speciellt höga naturvärden än. Undantaget är en gammal sälg med bohål.

Marken är frisk till fuktig och i vissa delar växer björnmossa. Floran är örtrik men präglad av igenväxning och brist på hävd. Några av de arter som påträffades var smörblomma, hundkex, rödblära, blodrot, ekbräken, skogskovall, skogsviol och ängssyra.

Myrodlingen

”Myrodlingen” består av låglänt och fuktig mark, förmodligen bestående av torvjord. I skiftesbeskrivningen till den historiska kartan från 1869-70 redovisas marken som åker och de gamla dikena som delar in marken i åtminstone fem mindre tegar är lätta att se än idag. På lantmäteriets ekonomiska karta från mitten av 1960-talet är marken fortfarande till stor del öppen.

Idag råder dock andra förhållanden. Sedan slåttern av vinterfoder upphörde, kanske på 1960-talet, har träd och buskar etablerat sig och nu är området kraftigt igenväxt (figur 40). Frodiga tallar och granar trängs med björk och enstaka al, rönn och sälg. Precis som på ”lillåkern” är trädskiktet relativt ungt och saknar därmed höga naturvärden som gammal eller död ved och bohål. Floran är av mer skoglig karaktär, ibland åt det sumpiga hållet med till exempel kärrtistel.

Figur 40. Myrodlingen håller på att växa igen. Foto: Greger Bennström

Rekommendationer

- Den påbörjade restaureringen av gammal åkermark bör slutföras. I princip bör inga träd stå kvar ute på tidigare uppodlad mark. Det arbetet bör dock få ta sin tid så att nya träd kan gallras fram och utvecklas i omgivande marker. De lite äldre sälgarna, ofta toppbrutna, har idag ett stort värde för insekts- och fågelliv och bör få stå kvar i en övergångsperiod. Träd som riskerar att skada stenmurar, odlingsrösen, m.m. bör dock tas ner omgående.
- Med anledning av den artfattiga floran området uppvisar finns det inte behov av några restriktioner mot att bryta grässvålen och odla upp markerna igen (förutsatt att det inte betraktas som fossil åker och åtgärden strider mot kulturmiljölagen).
- Marker där man kan belägga någon form av tidigare slåtterhävd bör öppnas upp och hävd introduceras. För att snabba på processen mot en mer naturlig, hävdgynnad flora kan sådd eller plantering av för regionen relevanta arter vara en bra metod.
- Det finns inga gamla träd i omgivningen som visar på långvarig hamling. Vill man vara historiskt korrekt i hur man sköter träden i framtiden bör man studera hur traditionell lövtäkt tidigare har gått till i Falutrakten.
- Alla rönnar som skyddas mot betesskador med hjälp av hönsnät måste omgående befrias från detta. Annars riskerar Nedre Dikarbacken att gå miste om en stor del av sitt värdefulla trädskikt. Om djuren ger sig på rönnarna och gnager bark måste nya skydd sättas upp.

Skogen

Skogen som omgärdar Övre och Nedre Dikarbacken är tydligt talldominerad, som en stor del av skogarna runt Falun är. Inslaget av björk är dock större än vad som är vanligt. Det är en tydligt brukad skog men där det nu har gått ganska lång tid sedan man gjorde någon skoglig åtgärd. Skogen är relativt gammal och de olika bestånden varierar i ålder mellan ca 120-140 år. Det innebär att merparten av träden har uppnått den åldern, men det finns också en hel del yngre träd och bitvis en riklig undervegetation som växlar mellan tall, björk och rönn i olika delar av skogen. Fältskiktet domineras av blåbärsris med ett ganska litet inslag av örter. I de södra, lite högre och torrare delarna ökar inslaget av lavar som renlav och fönsterlav.

Tre områden skiljer ut sig från den omgivande tallskogen. Det första ligger nordväst om inägomarken vid Övre Dikarbacken. Här domineras skogen helt av medelålders björk och ett stort antal stenrösen avslöjar att området för mycket länge sedan har brukats som åker. Förutom björk finns här också enstaka tall och gran och en ganska gles underväxt av ung björk och rönn. Fältskiktet domineras av blåbär men här finns också en del gräs anpassade till skugga, revlummer, lingon, rödblära, m.m.

Det andra avvikande området utgörs av ett fuktstråk längs bäcken som går uppifrån Torpvägen i Krondiket och ner till Gamla Bergsdammen. Här är skogen mer att betrakta som en blandskog med ett stort inslag av björk och rönn. Granen är också mer närvarande i de här fuktiga markerna och föryngringen av gran är god. Träden står tätt och konkurrensen mellan dem har lett till att en viss självgallring pågår, med resultatet att här finns en del död ved. Den döda veden blir livsmiljö för en lång rad djur och växter och bidrar på så sätt till den biologiska mångfalden. Hultbräken och majbräken ger skogen ett frodigt intryck och olvon visar att marken är lite mer näringsrik än omgivande tallskog. Området är utpekat som ett naturvärdesområde av Skogsstyrelsen och det innebär att extra hänsyn bör tas till naturvärdena vid en framtida skötselåtgärd.

Det tredje området består av en liten tallsumpskog som ansluter till fuktstråket och bäcken från sydväst och förser det med ytterligare vatten. Sumpskogen är lite luckig beroende på variationen i fuktighet. Den domineras av klen tall tillsammans med ett stort inslag av lika klen björk. I fältskiktet hittar man skvattram, tranbär, kråkklöver, tuvull och orkidén Jungfru Marie nycklar. På några döda torrfuror finns gnagspår efter den mindre märgborren.

Rekommendationer

- Tallskogen bör fortsatt brukas, men med stor försiktighet och hänsyn till sociala värden. Naturvärdena är med andra ord inte så höga att man bör avstå från att bruka skogen av den anledningen. Hyggen bör naturligtvis undvikas och dagens rikliga underväxt av tall talar för att det går bra att föryngra stora delar av skogen genom plockhuggning. Den höga andelen lövträd bör behållas även om viss gallring av den täta underväxten kan behövas i vissa delar.
- Björkskogen nordväst om Övre Dikarbacken bör, om det finns möjlighet att långsiktigt sköta den, överföras till betesmark. Barrträd bör huggas ur och björk och rönn gallras till ett glest trädskikt med ett stort ljusinsläpp till marken. På så sätt lyfts ytterligare delar av den gamla inägomarken fram och dess historia tydliggörs. Om det är kulturhistoriskt korrekt bör de övertorvade odlingsrösena friläggas så att stenarna återigen ser dagens ljus.

- Blandskogen längs bäcken bör i stort sett lämnas att utvecklas fritt. Då bevaras det fuktiga lokalklimat som är gynnsamt för många mossor, lavar och insekter. Viss röjning eller gallring av gran kan dock behöva sättas in för att den höga andelen lövträd ska bibehållas. Från det gamla gårdsläget på Övre Dikarbacken går en stig mot nordväst. Skogen nordost om denna stig skulle kunna bli ett framtida skogsbete och ingå i samma betesfålla som björkskogen, se ovan.
- Tallsumpskogen bör lämnas att utvecklas fritt.

Vattenmiljöer

Vattenmiljöerna inom det inventerade området är få, om man inte räknar med strandzonen mot Gamla Bergsdammen. En kallkälla finns strax norr om vägen som leder från Nedre Dikarbacken mot Götgården. Den är skyltad som trefaldighetskälla, det vill säga en källa som rinner mot norr och vars vatten enligt gammal folktro ska ha läkande kraft.

Förutom källan rinner en mindre bäck genom området, uppifrån Torpvägen i Krondiket och ner till Gamla Bergsdammen. Flödet är under stora delar av året mycket litet och tidvis, under torrperioder, kan det sannolikt torka ut helt. Men den låglänta marken längs bäcken utgör ett tydligt fuktstråk som bryter av mot områdets i övrigt torra till friska och mera stenbundna marker. Genom skogen, nedströms Lillåkern, är bäcken uträtad och liknar mest ett dike. Vatten i alla former bidrar med ökad variation i livsmiljöer för djur och växter även om det i det här fallet inte går att peka på några specifika höga naturvärden.

Sammanfattning

Dalarnas museum har på Falu kommuns uppdrag gjort en kulturhistorisk utredning för att utröna om kulturlandskapet och bebyggelsen på Övre och Nedre Dikarbacken har sådana kvalitéer att det bör skyddas som kulturreservat.

Utredningen har bestått av tre huvuddelar: markanvändnings-, bebyggelse- och naturvärdesanalys. Fältarbetet utfördes under sommaren och hösten 2014.

Dikarbacken ligger i Kopparbergslagen strax väster om Falu gruva och ingår i såväl riksintresset Falun som världsarvet Falun.

Bergsmansgårdarnas hushåll hade en speciell ställning, de åtnjöt bergsfrälse. Det innebar att de var befriade från jordskatter, men betalade skatt på den framställda kopparen. Kopparframställningen var en komplicerad process i fem steg och en hytta bestod av mycket mer än en ugn. Det krävdes kapital för att investera i en kopparhytta.

Ägandeförhållandena för Dikarbacken är oklara. Under medeltid beboddes gården/arna sannolikt av bergsmän. Under 1500-talet kom de att ingå i Måns Nilsson Svinhuvuds gårdsinnehav och drogs in till kronan. Därefter beboddes och brukades marken oftast av landbor el.dyl. Sådana nämns en bit in på 1600-talet. Därefter benämns Dikarbacken åter bergmansgård under 1700-talet. På 1800-talet dominerar hantverkare och arbetare, några med anknytning till gruvan. Gårdarna har bytt ägare och arrendatorer jämförelsevis ofta.

I det historiska kartmaterialet har tre tidshorisonter analyserats: 1700-, 1800- och 1900-talet. Dikarbacken har sedan 1600-talet varit ett välavgränsat område, i norr av dikena ner mot gruvan, i väster av Korsgårdens hyttor och i söder av stadsgränsen. Det är endast mot skogsmaken i öster det inte har funnits någon tydlig gräns. Övre Dikarbacken har haft begränsad odlingsmark i jämförelse med betesmark, men däremot ingen egen skogsmark, åtminstone inte i anslutning till gården. Skogsmarken söder och väster om gårdarna tillhörde Falu stads allmänning. Nedre Dikarbacken hade betydligt mindre mark, men en jämförelsevis större del var odlad. Många av strukturerna som stenmurar och rösen finns kvar, då marken inte brukats med nutida rationella metoder.

Området har inventerats. De 13 lämningar som var registrerade i FMIS sedan tidigare har kontrollerats och 22 nya lämningar har registrerats. Av dessa har tio lämningar bedömts vara fornlämning och 23 övrig kulturhistorisk lämning.

Gården eller gårdarna var antagligen mer välbyggda under medeltiden och kanske fram till 1600-talet. Bergsmännen på gården/arna har haft hyttan vid Korsgården och senare på andra ställen i närheten. Viktigt ur ett världsarvsperspektiv är spåren av en mycket gammal hytta och att området ligger centralt utifrån gruvans kraftförsörjning, att Nya Krondiket går längs norra kanten av området.

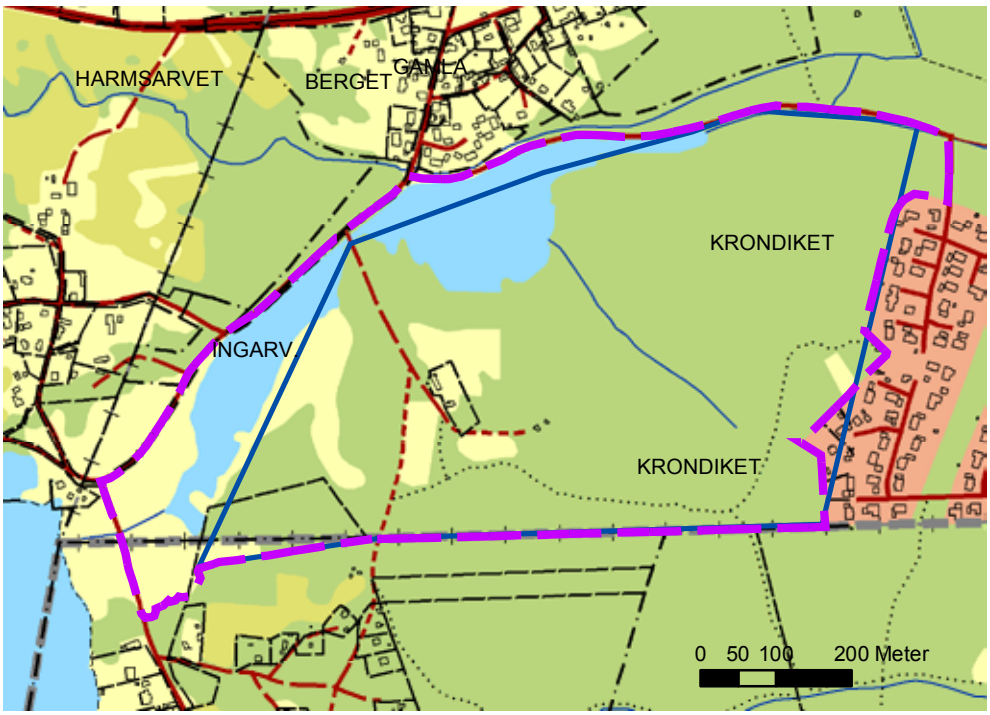

Figur 41. Förslag till avgränsning av kulturreservatet har markerats med lila. Om avgränsningen följer vägarna inkluderas vattensystemet och hyttlämningen på ett bättre sätt. Skala 1:10 000.

Bebyggelseanalysen har omfattat en inventering av Nedre Dikarbackens bebyggelse. Den bestod av bostadshus, jordkällare, ladugård och utedass samt en sportstuga uppförda från 1840-tal till 1950-tal. Bostadshuset representerar en typ av byggnad samt en arkitektur och en gestaltning som är vanlig i landet och i länet. Viktig symbolbärare för dess kulturhistoriska värde är det traditionella utseendet och dess välintegrerade förändringsetapper.

Naturvärdesanalysen bygger på en översiktlig inventering av trädskikt och markvegetation. Syftet har varit att klargöra i vilken mån det finns kvar naturvärden kopplade till ett öppet och hävdat landskap kring de båda torpställena, samt att identifiera eventuella höga naturvärden i skogsmarken som man bör visa hänsyn till. Området har delats in i mindre områden utifrån de marktyper som iakttagits.

Övre och Nedre Dikarbacken utgör ett välbevarat äldre kulturlandskap. Området ligger drygt en kilometer väster om gruvan, uppe på höjden söder om Nya Krondiket och Gamlabergsdammen. I och med att exploateringen på 1970-talet kom av sig har området legat lite vid sidan av och till delar börjat växa igen, men har sedan en tid börjat röjas då naturskolan bedrivit verksamhet i området.

Det karaktäriseras idag av ett småskaligt brukat kulturlandskap av torpkaraktär där moderna brukningsmetoder inte satt några djupare spår, däremot den inledda igenväxningen. Områdets historia går mycket långt tillbaka. Även om Övre Dikarbackens röjningsröseområden brukat så långt tillbaka som medeltiden har det aldrig varit någon stor gård ur jordbrukssynpunkt. Hur det varit med den nedre gården går inte att bedömma mer än att odling varit underordnad.

Kulturhistorisk målbeskrivning

Den kulturhistoriska utredningen har visat att Dikarbacken har ett välbevarat kulturlandskap. De bevarade stenmurarna, stensträngarna, åkerhaken och rösen har ett mycket stort pedagogiskt värde.

Området är ett bra komplement till det föreslagna kulturreservatet Harmsarvet. Det kan sägas representera en mer förmögen bergsmansgård medan Dikarbacken representerar en enklare och på ett vis en äldre fas. Att odlingsmarken var begränsad är typiskt för en bergsmansgård. Hushållen hade andra möjligheter att försörja sig.

Området utgör en del av det äldsta bergsmanslanskapet runt Falu gruva vilket nu ingår i världsarvet Falun. Området har betydande kopplingar till kopparhanteringen. Förutom bergsmansgårdarna och spår av den äldsta kända kopparhyttan spelar dikena för kraftöverföringen ner mot gruvan en stor roll för upplevelsen av området. Dessutom utgör de eventuellt ursprunget till benämningen Dikarbacken. Det vore därför lämpligt att inkludera Gamla Bergsdammen och en del av Nya Krondiket i reservatet och dra gränsen längs vägen norr om (figur 41). Utredningens gränser i söder och öster är i stort sett givna. Vattenstråken mot gruvan är en mycket viktig del av värdsarvet och att åtminstone inkludera en del i reservatet är positivt. Det är viktigt för förståelsen, att sambandet mellan gård, gruva och hytta är tydligt.

Att göra Dikarbacken till kulturreservat skulle också underlätta möjligheterna att bevara gårdarnas odlingslandskap som en enhet. Det ger i sin tur bättre förutsättningar för att hålla kulturlandskapet i hävd. Att det brukas av naturskolan är på många sätt utmärkt och får därigenom en ännu större pedagogisk betydelse. Det gäller bara att avvägningen mellan behoven att utveckla den pedagogiska verksamheten och behoven för ett bra bevarande håller jämna steg.

Åtgärdsförslag

- Odlingslandskapets typiska element och strukturer bevaras.
- Planering av stängsling runt äldre åkerytor och eventuell uppodling bör göras i dialog med länsstyrelsen.
- Om det blir aktuellt att åter odla på de tidigare åkrarna skulle det med fördel kunna ske i form av lindbruk.
- Om det finns behov av ytterligare byggnader för t.ex. naturskolans verksamhet bör de uppföras på Övre Dikarbacken som idag saknar gårdsbebyggelse.
- Nedre Dikarbackens bebyggelsestruktur bör behållas. Skulle behov uppkomma bör det angående byggnadens storlek och placering tas hänsyn till var tidigare bebyggelse legat under 1800-talet.
- Underhåll av bebyggelsen bör ske med material och metoder anpassade till byggnadens kulturhistoriska värde, för att främja ett bevarande av befintliga material.
- De utpekade symbolbärarna för bebyggelsen bör särskilt värnas vid underhåll.
- Ladugården vid Nedre Dikarbacken har stora underhållsbehov i framförallt tak och stomme. Taken bör renoveras men teglet behållas. Stommarna bör ses över av timmerman och lagas vid behov.
- Vid eventuell nybyggnad bör tillkommande bebyggelse uppföras med hänsyn till omgivande bebyggelse. Placering samt yttre arkitektur, såsom till exempel bygghöjd, färgsättning, fönstersättning och yttre planlösning bör diskuteras med kommunantikvarie innan bygglov.

- Alla lämningar borde karteras mer detaljerat förslagsvis digitalt med hjälp av Mät & Karta.
- Södra delen av Övre Dikarbackens gårdstomt bör röjas och trädgårdskomposter flyttas bort.
- Skyltningen och stigmarkeringar bör ses över, vandringsslingan bör förmodligen kompletteras. Skyltning vid Övre Dikarbacken bör ha hög prioritet med tanke på närheten till villaområdet i öster.
- Betestrycket måste hållas tillräckligt hårt för att förhindra slyuppslag.
- Igenvuxna marker som tidigare hävdats bör öppnas upp och hävd introduceras.
- Tallskogen bör fortsatt brukas, men med stor försiktighet och hänsyn till sociala värden.
- Björkskogen nordväst om Övre Dikarbacken bör, om det finns möjlighet att långsiktigt sköta den, överföras till betesmark.
- De gamla ladorna vid Tallen skulle eventuellt kunna beredas en bättre och mer meningsfull plats på Dikarbacken.
- Ett arkeologiskt projekt skulle kunna initieras för att fördjupa kunskapen om området.

Referenser

Boëthius, Bertil 1965. K*opparbergslagen fram till 1570-talets genombrott. Uppkomst, medeltid, tidig vasatid.* Uppsala.

Brottsbalk. SFS 1962:700

Carlsson, Eva 1996. Lindbruk – en bergslagsmetod? Dalarna 1996. Falun

DD, Diplomatarium Dalekarlicum: urkunder rörande landskapet Dalerne, samlade och utg. av C.G. Kröningssvärd 1842-53. Stockholm.

Eriksson, Jämt Anna & Qvarfort, Ulf 1996. Age determination of the Falu copper Mine by 14C-dating and palynologi. *GFF, volume 118.* Uppsala.

Forsslund, Karl-Erik (1934). Med Dalälven från källorna till havet. Del 3, Söder Dalälven, Bok 4, Stora Kopparbergs socken. Stockholm: Åhlén & Åkerlund

Gunnarsson, Ann-Marie 1992. En vandring i bergsmännens landskap. Länsstyrelsen/Dalarnas musum. Stencil.

Hamrin, Örjan 1989. Bergslagens byggnader. *Bygga ovh bo i Dalarna.* Hedemora.

Hemström, Elisabet 1982. Korsgården, Götgården och Dikarbacken - tre medeltida gårdar vid Vällan. Falu kommun

Hjärtner-Holdar, Eva 1991. Arkeologisk provundersökning, Dalarna, FAlu stad, Falu kommun, Dikarbacken, 1982. RIksantikvarieämbetet, Byrån för Arkeologiska Underssökningar. Stencil

Ingelsson, Jacob 1913 Jacob Ingelssons berättelse om Stora Kopparberget år 1716, Göteborg:

Kristiansson, Sture 2003. Glimtar ur Stora Kopparbergets historia. [Falun: Stora Enso]

Kulturmiljölagen, SFS 1988:950

Kulturreservat [Elektronisk resurs] : en handbok för bildande, förvaltning och utveckling av kulturreservat enligt 7 kapitlet 9 § Miljöbalken. (2005). Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig på Internet: http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/148/varia2008_2.pdf

Levander, Lars 1943. *Övre Dalarnas bondekultur under1800-talets förra hälft.* Stockholm.

Lindroth, Sten 1955a. Gruvbrytning och kopparhantering vid Stora Kopparberget intill 1800-talets början, del I Gruvan och gruvbrytningen. Falun.

Lindroth, Sten 1955b. Gruvbrytning och kopparhantering vid Stora Kopparberget intill 1800-talets början, del II Kopparhanteringen. Falun.

Linné, Carl von 1953. Linnés Dalaresa. Stockholm

Miljöbalken, SFS 1998:808

Olsson, Daniels Sven 1978 Kulturhistorisk inventering, Korsgården–Västanbäck–Övre Gruvriset, Falu kommun. Dalarnas museum. Stencil.Pagoldh 1992

Qvarfort, Ulf 2004. Falu gruvas ålder – från myr till gruva. Totalförsvarets forskningsinstitut. Stencil.

Rydberg, Sven 1992. Dalarnas industrihistoria 1800-1980. Några huvudlinjer. Dalarnas hembygdsbok 1992. Falun.
Schultze, Samuel (1743). Om sättet at bruka åker och äng wid stora Kopparberget och omkring Fahlu stad som redan några år uti Upland med nytta warit försökt; men nu efter någras åstundan framgifwes af Sam: Schultze ... Stockholm, tryckt hos Lars Salvius.. Stockholm:
Skogsvårdslagen
Ståhl, Harry. 1960. *Ortnamnen i Kopparbergslagen*. Stockholm.
Söderberg, Tom (1932). Stora Kopparbergets historia. 2, Stora Kopparberget under medeltiden och Gustav Vasa. Diss. Stockholm : Högsk.
Unesco, whc.unesco.org
Vikingagravar i Falutrakten. Falukurriren 29.10.1926.
Världsarvet Falun. www.falun.se/varldsarvet-falun
Älvsborgs lösen 1571 (1993) Aspeboda–Bjursås–Enviken–Falun–Kopparbergs socken–Sundborn–Svärdsjö–Vika. Falu kulturnämnds skriftserie 19.

Arkiv

FMIS Fornminnesinformation www.fmis.raa.se
OAU Ortnamnsarkivet
LMV, Lantmäteriet www.lantmateriet.se Arkivsök

Lantmäteristyrelsens arkiv

U5	1640	Tabula Geographica
U9-1:4	1777	Avmätning Falu stads ägor
U22-1:2	1655	Geografisk avritning
U22-1:3	1687	Situationskarta över sjöar och dammar ...
U22-27:1	1792	Utstakning ägolotter inom Dikarbackens och Götgårdens skog
Lj-202	1858	Karta över staden Falun

Lantmäterimyndighetens arkiv

20-SKO-23	1728	Geometrisk avmätning, Falu stad
20-SKO-175	1841	Korsgårdsmyren
20-SKO-243	1862	Laga skifte Götgården
20-SKO-279	1870	Karta Falu stad

Nyregistrerade lämningar

100
Prospekteringsgrop, kvadratisk, 2,4x2,4 m (N-S till Ö-V) och 1 m dj. Lodräta kanter med ett mindre block NÖ hörnet. Direkt N om gropen är en hög med de uppgrävda massorna, oval, 3,5x3,0 m (Ö-V) och 0,8 m h. Beväxt med en björk och en sälg samt lövsly. Flackt N-sluttande moränmark. Skogsmark, blandskog. Övrig kulturhistorisk lämning.

101
Prospekterings grop/vattentäkt? oregelbundet kvadratisk, 2,4x2,2 m (Ö-V) och 1 m dj. Lodräta kanter. Stenar och ett stenblock utanför NÖ hörnet samt stenar utanför V kanten. Beväxt med lövsly och en liten gran. Flackt N-sluttande moränmark. Skogsmark, blandskog. Övrig kulturhistorisk lämning.

102
Prospekteringsgrop/vattentäkt? oregelbundet rektangulär, 3,5 x2 m (NV-SÖ) och 1,2 m dj. Lodräta kanter med stenar i. Flackt N-sluttande moränmark Skogsmark, lövskog. Övrig kulturhistorisk lämning.

103
Torvtäkt, område, 60x35 m (NNO-SSV). Inom området finns ett 20-tal täktgropar 2,5x2-13x8 m stora och intill 1,2 m dj. Mellan groparna är sparade bankar. Flack trädbeväxt myrmark. Skogsmark, blandskog. Övrig kulturhistorisk lämning.

104
Område med fossil åkermark, ca 160x37-100 m (NNO-SSV) bestående av 7 odlingsytor. Avgränsad mot omgivande mark av 0,5-1,0 m br och 0,3-0,6 m dj diken. Odlingsytorna är sins emellan avgränsade av diken. Flack morän- och myrmark. Skogsmark, blandskog. Äldsta belägg 1862. Övrig kulturhistorisk lämning.

105
Prospekteringsgrop, rund, 3,5 m diam och 1,5 m dj, med branta kanter. I NNV går ett dike ut från gropen, ca 7 m l (NNV-SSÖ), 0,3-0,5 m br och 0,3-0,4 m dj. Vid V kanten av gropen ligger de uppgräva massorna i en bågformad vall, 8 m l, 3-4 m br och intill 1,2 m h. SO om gropen är en mindre hög med massor, 2 m diam och 0,5 m h. Beväxt med ett tiotal mindre björkar och 4 tallar. Flackt N-sluttande moränmark. Skogsmark, blandskog. N och V om gropen finns ytterligare grunda och flacka täktgropar. Övrig kulturhistorisk lämning.

106
Stenmur, ca 80 m l (NO-SV), intill 4 m br och 1,2 m h. Bestående av 0,1-0,5 m stora stenar, ställvis i kallmur. I NÖ änden ansluter en tvärgående mur, ca 20 m l (NV-SÖ). Flack moränmark, parkmark. Äldsta belägg 1869. Se även Svens objekt 12. Övrig kulturhistorisk lämning.

107
Område med fossil åkermark, ca 160x100 m 8NO-SV), bestående av minst 6 odlingsytor, 6 stenmurar och 11 röjningsrösen. Odlingsytorna är ca 20x20-90x25 m och inbördes avgränsade av grunda diken och/eller stenmurar. Stenmurarna är intill 70 m l, 1-3 m br och 0,5-1,3 m h. Röjningsrösena är 2-12 i diam, de mindre i V delen av området. Flack moränmark. Betesmark, skogsmark. Äldsta belägg 1777. Se även nr 108. Svens objekt 12. Övrig kulturhistorisk lämning.

108
Område med fossil åkermark, ca 45x20-32 m (NO-SV), bestående av 1 odlingsyta och 3 röjningsrösen. Del av ett ursprungligen större odlingsområde. I NÖ delen av området är en odlingsyta, ca 15x10 m (NO-SV) avgränsad mot omgivande mark av ett otydligt hak i N och Ö. De tre röjningsrösena är: runt 4 m diam, ovalt 10x7 m samt murliknande 20 m l och 4 m br. Rösena är 0,7-1,2 m h. Flack moränmark, parkmark. Äldsta belägg 1777. Se även nr 107. Svens

objekt 12. Övriga delar av odlingsytan samt 3 röjningsrösen borttagna i samband med anläggandet av lekpark och bollplaner. Fornlämning.

109

Gårdstomt, ca 70x20-30 m (NO-SV) bestående av 1 grund efter bostadshus, 2 uthusgrunder och 1 brunn. Bostadshusgrunden, belägen i NO, är ca 12x5 m bestående av en svag förhöjning med ställvis synliga syllstenar. Uthusgrunderna, belägna i SV, är ca 8-10x5 m bestående av en intill 0,5 m h stensyll. Båda uthusgrunderna är kraftigt överväxta och delvis täcka av trädgårdskompost. SV om den nordliga uthusgrunden är resterna av en trolig brunn, igenfylld. Flack moränmark, parkmark, betesmark och skogsmark. Det nordliga uthuset finns belagt från 1777 och de övriga byggnaderna från 1869. Bostadshusgrunden = RAÄ-nr 2. Svens objekt nr 12. Övrig kulturhistorisk lämning.

110

Hägnadssystem, inom ett område på ca 120x90 m (NO-SV), bestående av 4 stenmurar. Stenmurarna är ca 35-115 m l, mestadels 1,0-1,3 m br och 0,7-1,3 m h. Den längsta muren ligger i SO med de kortare murarna i vinkel (NV-SÖ) mot denna. Flack moränmark. Skogs- och parkmark intill tomtmark. Äldsta belägg 1869. Se även Svens objekt 12. Övrig kulturhistorisk lämning.

111

Färdväg, ca 450 m l (NNO-SSV). Den södra halvan synlig som en vägbank, ca 1,8 m br med NV kanten förhöjd 0,1-0,5 m mot omgivande mark och SV kanten försänkt 0,1-0,2 m. Uppbyggd av grus och hyttslagg. Norra halvan synlig som en ca 0,8 m br gångstig. Flack till N-sluttande moränmark. Skogs- och parkmark. Blandskog. Äldsta belägg 1869. Se även Svens objekt 12. Övrig kulturhistorisk lämning.

112

Område med fossil åkermark, ca 110x25-45 m (N-S), bestående av 1 odlingsyta, 3 stenmurar och 6 röjningsrösen. Odlingsytan, ca 100x20-40 m, avgränsad mot omgivande mark av dike i S, 0,4 m br och 0,2 m dj, hak i Ö och N, 0,2-0,4 m h, och terrasskant i SV, 0,2 m h. Därutanför är stenmurar, utom i S och SV, 1,4-2,0 m br och 0,4-1,0 m h. I SV delen är 6 mindre röjningsrösen, 1,5 m diam och 0,4 m h. Flack moränmark. Beteshage. Äldsta belägg 1841. Ligger delvis inom området för RAÄ-nr Falun 112. Fornlämning.

113

Område med fossil åkermark, ca 80x45 m (Ö-V), bestående av 1 odlingsyta, 2 stenmurar och 4 röjningsrösen. Odlingsyta, ca 70x12-40 m, avgränsad mot omgivande mark av otydliga diken och hak. Stenmurar i N och V, 1,3-1,6 m br och 0,6-1,4 m h. På och i S kanten av odlingsytan är 4 röjningsrösen 2-4 m diam och 0,4-0,8 m h. I SÖ och Ö kanten är murliknande röjningsrösen/stensträngar. Flack moränmark. Beteshage. Äldsta belägg 1841. Fornlämning.

114

Område med fossil åkermark, ca 35-175x25-100 m (ONO-VSV), bestående av ca 11 odlingsytor och ett 20-tal röjningsrösen varav hälften mur- eller stensträngsliknande samt 1 husgrund. Odlingsytorna är ca 20x10-50x30 m, avgränsade mot omgivande mark och inbördes av röjningsrösen, stenmurar, stensträngar samt otydliga diken. Stenmurarna och stensträngarna är intill 100 m l, 0,3-2,0 m br och 0,3-1,0 m h. Rösena är mestadels små, ca 2-4 m diam och 0,3-0,7 m h. I NV delen av området invid stenmur är en husgrund ca 10x5 m bestående av otydliga syllstenar och en tegelhög i V. Enligt uppgift någon slags fiskebod från 1900-tal. Flackt N-sluttande moränmark. Betesmark. Äldsta belägg 1841. Se även Svens objekt 1 och 3. Övrig kulturhistorisk lämning.

115

Område med fossil åkermark, ca 90x40-70 m (NV-SO), bestående av 3 odlingsytor, 1 husgrund och 13 röjningsrösen, varav 2 murliknande. Odlingsytorna är 35x20-65x35 m, avgränsade mot omgivande mark av diken, intill 0,6 m br och 0,3 m dj, och hak 0,3 m dj. Troligen översilningsängar. Röjningsrösena är mestadels runda, 5-7 m diam och 1 m h. De murliknande röjningsrösena är 25-40 m l, 1-3 m br och intill 1 m h. Källargrund i S delen av området bestående av en rektangulär grop, 4,0x3,5 m (NO-SV) och 0,4-1,0 m dj. Gropen har åtminstone en stensatt sida och öppning mot NO. I bäcken/diket i N delen av området är möjligen rester efter en dammanordning. Inom området ligger även RAÄ-nr Falun 8. Äldsta belägg 1869. Svens objekt nr 14. Övrig kulturhistorisk lämning.

116

Röjningsröse, oregelbundet ovalt, 10x4 m (NO-SV) och 0,4 m h. Bestående av 0,1-0,4 m stora stenar. Delvis överväxt av mossa. Oklar funktion, kan vara gamla schaktmassor från Krondikets anläggande. NNV-sluttande hällbunden moränmark. Skogsmark, äldre blandskog. Svens objekt nr 16. Övrig kulturhistorisk lämning.

117
Röjningsröse, ca 20x8 m (ONO-VSV) och 0,8 m h. Bestående av 0,1-0,4 m stora stenar. Delvis överväxt av mossa. Oklar funktion, kan vara gamla schaktmassor från Krondikets anläggande. NNV-sluttande hällbunden moränmark. Skogsmark, blandskog. Svens objekt nr 17:3. Övrig kulturhistorisk lämning.

118
Husgrund, ca 13x5 m (NNV-SSO) bestående av ett femtontal glest lagda syllstenar, 0,3-1,0 m stora. I mittpartiet är en flack försänkning 4,5x4,5 m avgränsad av en tätt lagd syllstensrad bestående av 0,1-0,3 m stora stenar. Två flacka övertovade rösen är synliga utanför den VSV kanten. Flackt NV-sluttande moränmark. Betesmark. Övrig kulturhistorisk lämning.

119
Källa, rund, 2 m i diam och ca 0,5 m dj. I S kanten är en jordvall ca 1 m br och 0,5 m h. Avrinningsdike mot V. Flack moränmark invid sankstråk. Skogsmark. Svens objekt nr 7. Övrig kulturhistorisk lämning.

120
Gränsmärke. Ligger i existerande gräns, ej kulturhistorisk lämning. Svens objekt nr 9.

121
Gränsmärken. Ligger i existerande gränser, ej kulturhistorisk lämningar. Svens objekt nr 10.

122
Gränsmärken. Ligger i existerande gränser, ej kulturhistoriska lämningar. Svens objekt nr 11.

123
Stensträng, ca 50 m l (Ö-V), 0,5-1,0 m br och intill 0,6 m h. Bestående av 0,2-0,7 m stora stenar, glesar ut åt V. Övertorvad. Äldsta belägg 1841. Flackt NNV-sluttande moränmark. Skogsmark, blandskog. Fornlämning.

124
Stensträng/stenmur ca 50 m l (NV-SO) 0,6-1,5 m br och 0,4-0,9 m h. Bestående av 0,1-1,0 m stora stenar. Mestadels utrasade men ställvis syns kallmurade partier. Övertorvad. Ligger i gräns belags 1777. Flack NV-sluttande moränmark, skogsmark, blandskog. Se även Falun 13:1. Fornlämning.

Lämningar registrerade i FMIS

Falun 1:1
Hyttområde, ca 460x380 m, bestående av två områden med grunder, rost, slaggvarp m.m. Fornlämning.

Falun 2:1
Plats med tradition. Enl. uppgift ska Fet-Mats ha bott i ett hus på platsen. Se även Falun 4:1 och nr 109, gårdstomt. Betesmark. Övrig kulturhistorisk lämning.

Falun 3:1
Fångstgrop för varg. Betesmark. Fornlämning.

Falun 3:2
Fångstgropsliknande lämning. Fångstgrop eller källargrop? Betesmark. Övrig kulturhistorisk lämning.

Falun 3:3
Område med fossil åkermark, ca 70x 30-40 m (Ö-V), bestående av minst 1 odlingsyta och ett 10-tal röjningsrösen. Odlingsytan, belägen i Ö delen av området, är svåravgränsad, ca 25x20 m (NNV-SSÖ). Röjningsrösena är runda eller ovala, ca 3-7 m i diam och 0,5-1,3 m h. Betesmark. Äldsta belägg 1841. (Ny polygon). Fornlämning.

Falun 4:1
Plats med tradition. Enl. uppgift ska Fet-Mats ha bott i ett hus på platsen. Se även Falun 2:1. Tomtmark. Övrig kulturhistorisk lämning.

Falun 5:1
Röjningsröseområde, ca 120x80 m (NV-SÖ), bestående av ett 30-tal röjningsrösen i allmänhet 1-7 m i diam och 0,1-0,8 m h. Några av rösena är runda, men flertalet är avlånga eller oregelbundna. Oklar funktion, finns inte belagt på historiska kartor. Skogsmark. (Ny polygon). Övrig kulturhistorisk lämning.

Falun 8:1
Fångstgropsliknande lämning, rund, 4,5 m i diam och 0,5 m dj. Ligger inom nr 115, fossil åker. Skogsmark. (Ny inprickning). Övrig kulturhistorisk lämning.

Falun 13:1
Röjningsröseområde, ca 240x20-60 m (NV-SO), bestående av ett 30-tal röjningsrösen samt 2stenmurar/-strängar. Rösena är i allmänhet rund eller ovala, 2-7 m i diam och 0,2-1,0 m h. Stenmurarna är 15-20 m l, 1-3 m br och 0,2-0,6 m h. Oklar funktion. Se även nr 124. Skogsmark. (Ny polygon). Fornlämning.

Falun 70:1
Område med stenbrytning, ca 25x20 m (NNV-SSO), bestående av 1 stenbrott och 6 skrotstensvarp. Skogsmark. (Ny polygon). Övrig kulturhistorisk lämning.

Falun 88:1
Röjningsröseområde, ca 35x30 m (NV-SO), bestående av 5 röjningsrösen. Rösena är runda eller ovala, 5-10 m stora och 0,5-1,0 m h. Skogsmark. Oklar funktion, kan vara gamla schaktmassor från Krondikets anläggande. Inga belägg på historiska kartor. Skogsmark. (Ny polygon). Övrig kulturhistorisk lämning.

Falun 112:1
Område, ca 220x40-45 m (N-S) med kulturlager, härdar, ugnar, slagg m.m. Delundersökt 1982 i samband med planerat vägbygge. Överlappar delvis fossil åker nr 112. Inga lämningar synliga ovan mark, utom de som tillhör fossil åker nr 112, samt slagg i de vägbankar som går genom området. Skogsmark, betesmark. (Ny polygon). Fornlämning.

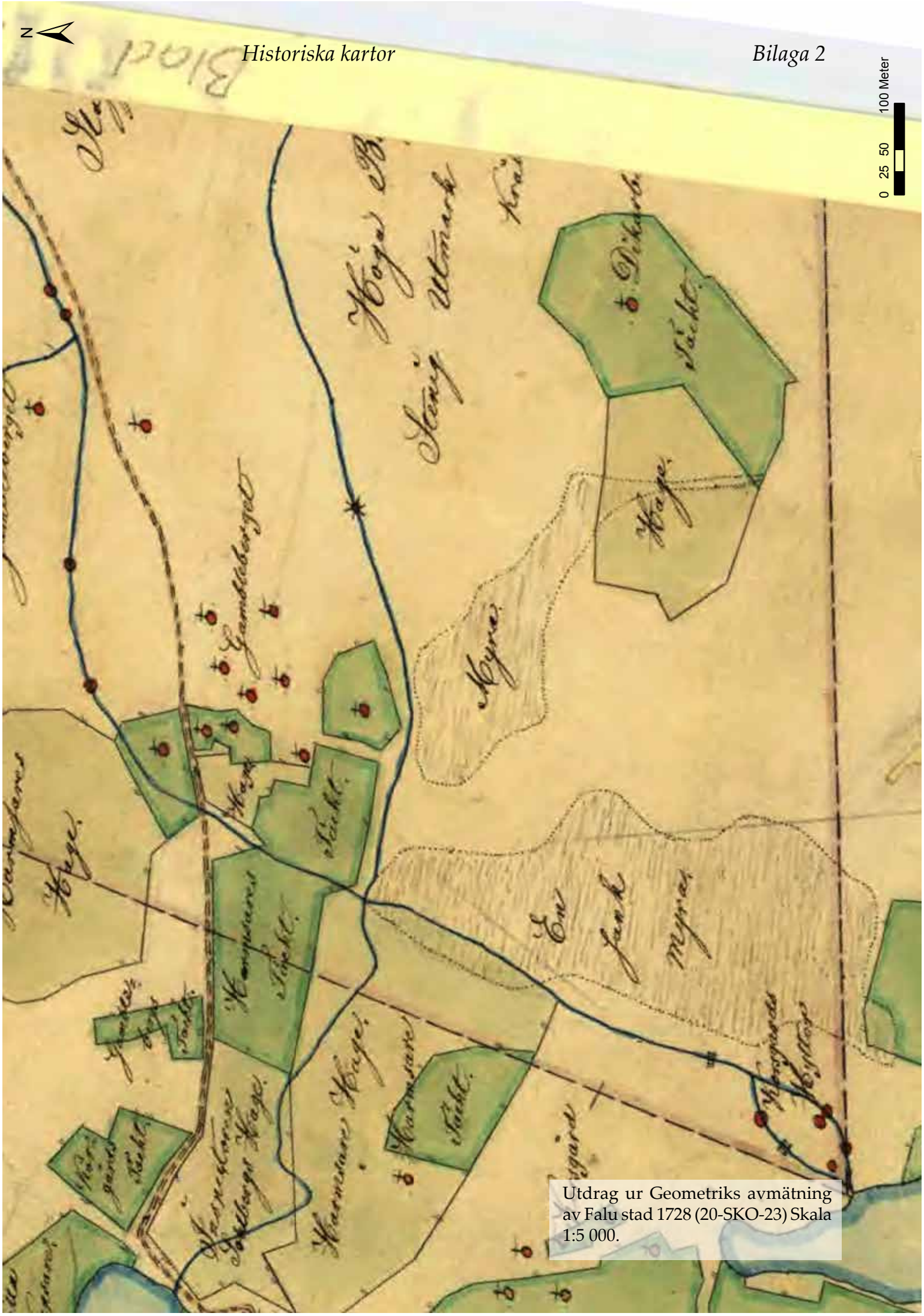

Utdrag ur Geometriks avmätning av Falu stad 1728 (20-SKO-23) Skala 1:5 000.

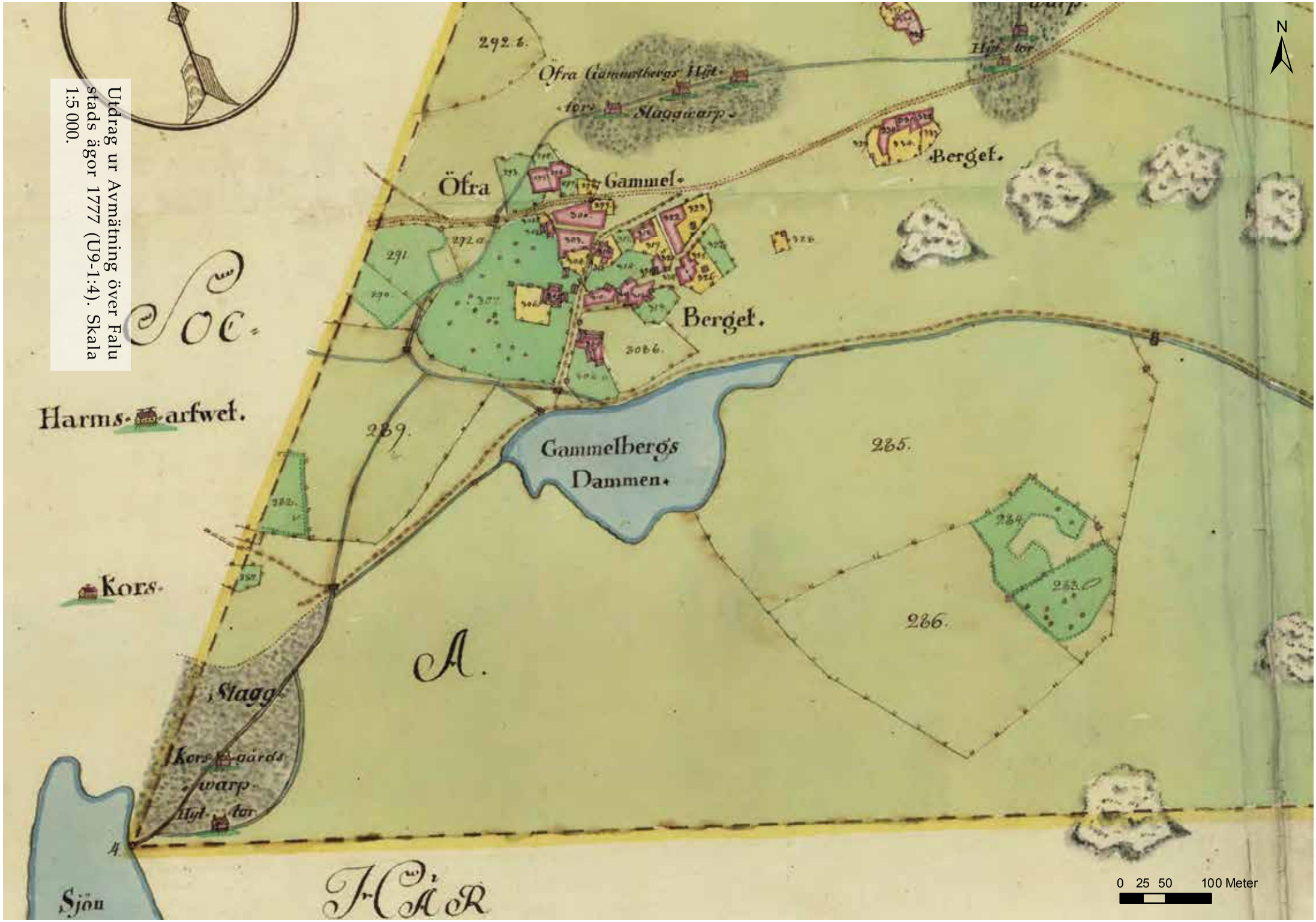

Utdrag ur Avmätning över Falu stads ägor 1777 (U9-1:4). Skala 1:5 000.

Karta över Korsgårdsmyran 1841 (20-SKO-175). Skala 1:3 000.

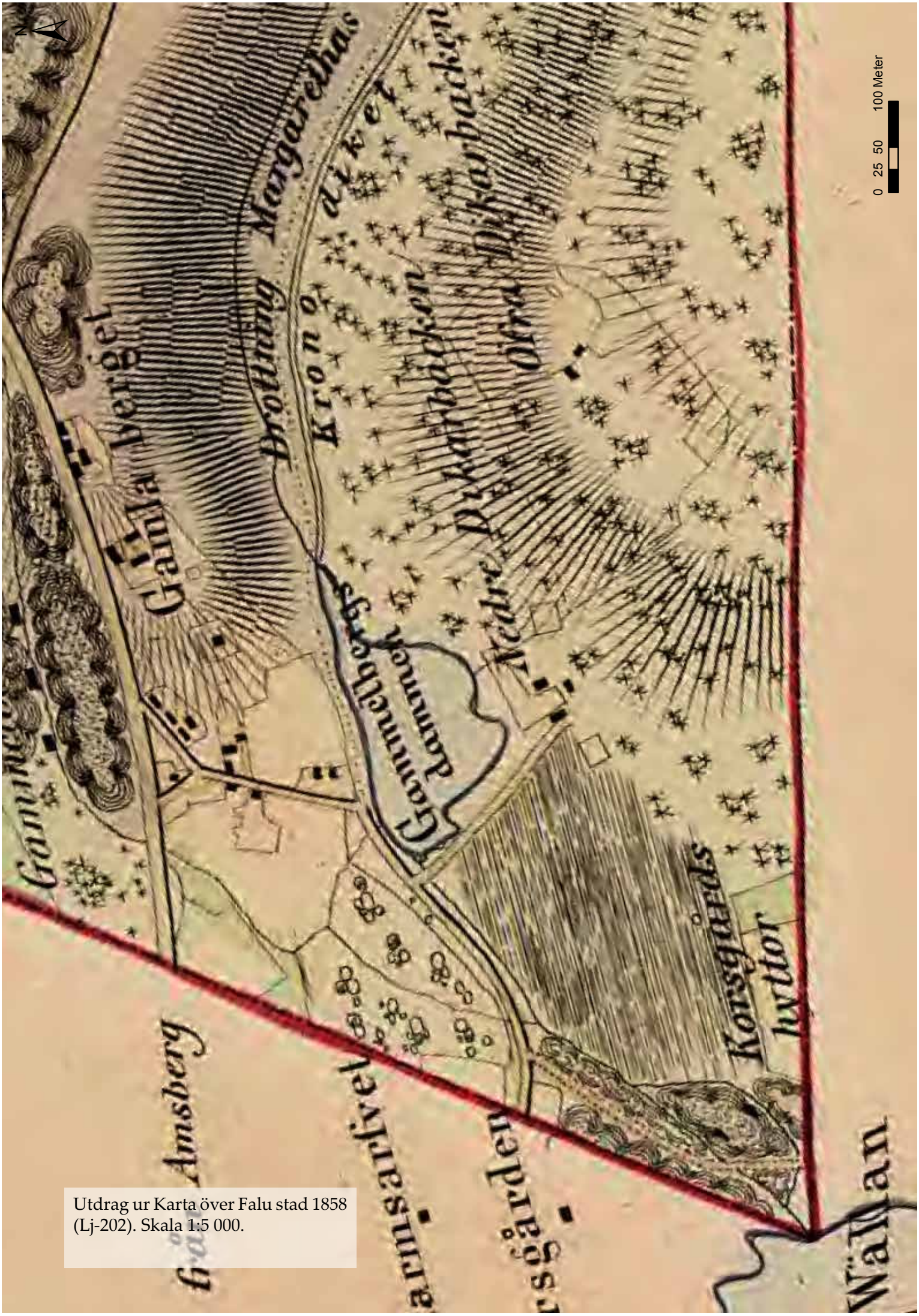

Utdrag ur Karta över Falu stad 1858 (Lj-202). Skala 1:5 000.

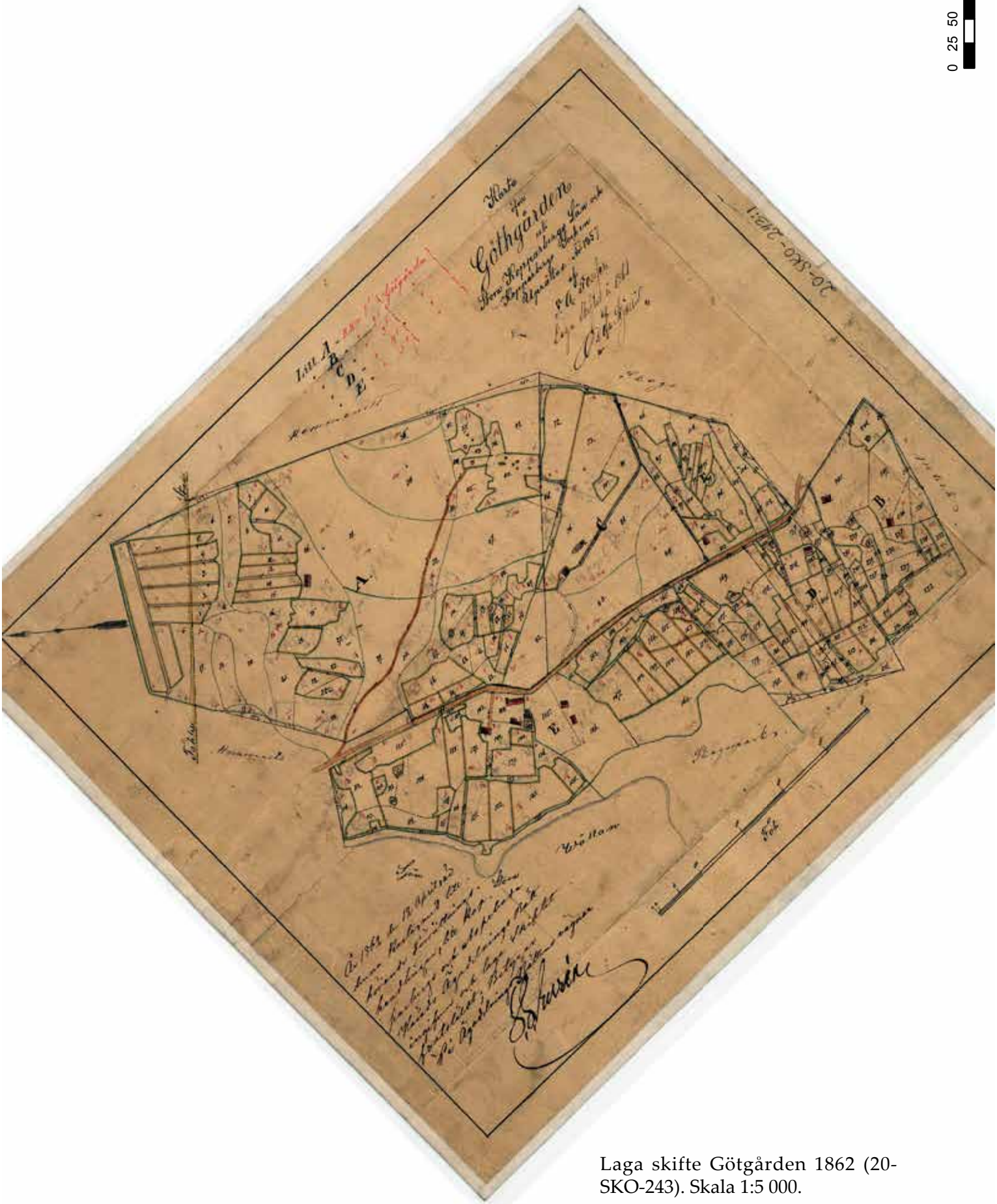

Laga skifte Götgården 1862 (20-SKO-243). Skala 1:5 000.

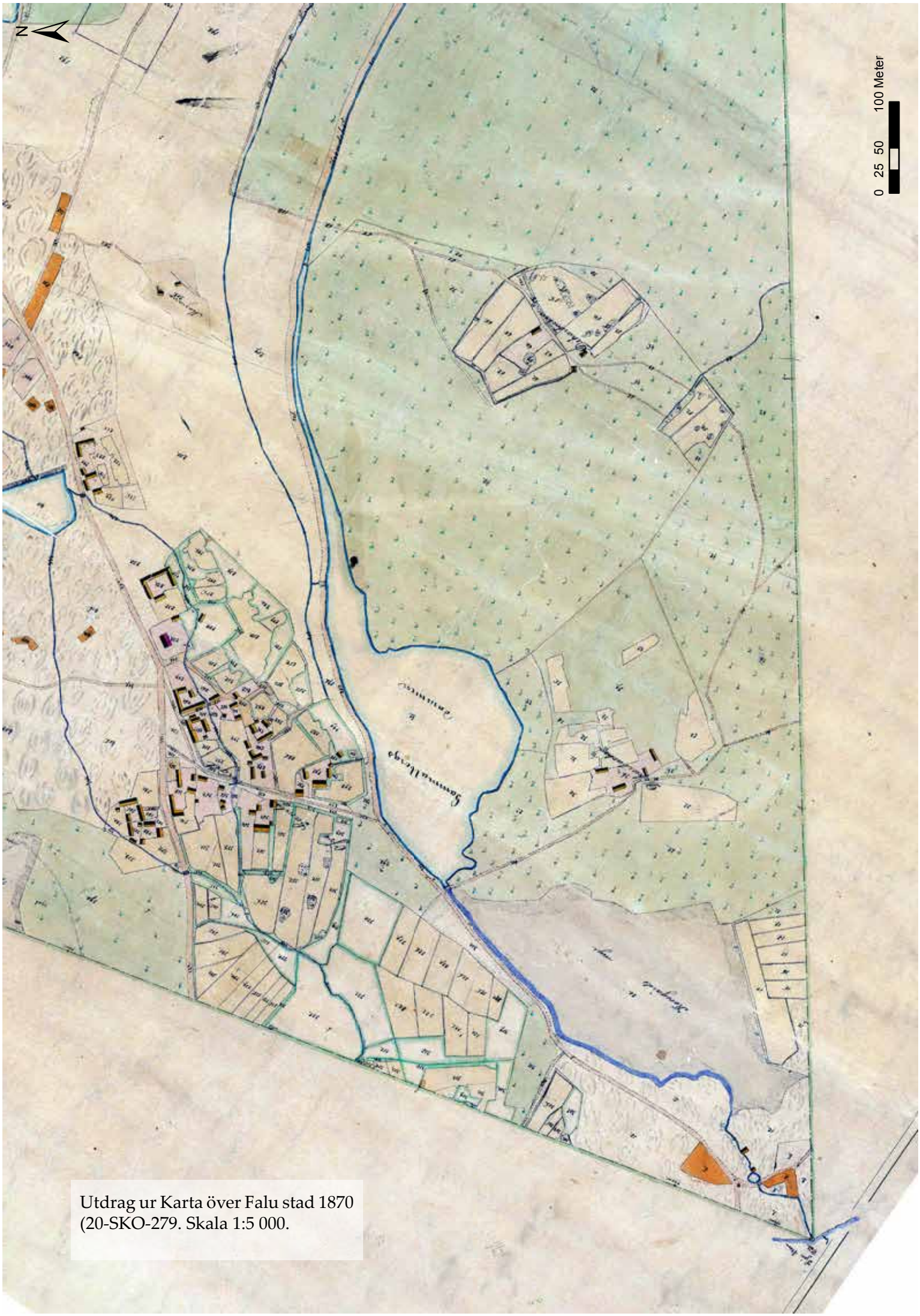

Utdrag ur Karta över Falu stad 1870
(20-SKO-279. Skala 1:5 000.

Dalarnas museum
Postadress
Box 22, 791 21 Falun
Besöksadress
Stigaregatan 2-4, Falun
Tel 023-76 55 00
info@dalarnasmuseum.se
www.dalarnasmuseum.se